

TÜRK HUKUK TARİHİ AÇISINDAN KUL SİSTEMİ

Arş. Gör. Abdullah Vefa KARATAŞ*

ÖZET

Hukuk tarihi ilkeleri dikkate alınarak yapılan bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin önemli kurumlarından biri olarak kabul edilen kul sistemi incelenmiştir. Çalışmada literatürden, şer'iyye sicil kayıtlarından, mühimme defterlerinden ve Osmanlı dönemine ait Kanunnamelerden yararlanılmıştır. Gerek Türk gerek yabancı literatürde “devşirme” konusunu içeren eserler bulunsa da, ortaya koyduğumuz çalışmada “kul sistemi” üzerinde durulmuş; meselelerin yalnızca askeri boyutu ve sonuçları değil, idari yönü ve etkileri de incelenmiştir. Ayrıca sistemin ortaya çıkışından işleyişine, olumlu ve olumsuz yönlerinden Osmanlı Devleti için nasıl bir değere sahip olduğuna kadar kapsamlı bir araştırma yapılmaya çalışılmıştır. Bunların dışında kul sisteminin İslam hukukuna aykırı olup olmadığı, “zimmilik” ve “kölelik” başlıkları altında ayrıntılı olarak araştırılmış ve literatürdeki tezler incelenerek yeni birtakım bulgular ortaya konulmuştur. Kul sistemi, Osmanlı ordu teşkilatı ve idari örgütünde çok mühim bir yere sahiptir. Ancak sistemin İslam hukukuyla, özellikle zimmilik anlaşması ile örtüşmeyen tarafları olduğu görülebilmektedir. Kul sisteminin bir kölelik modeli olmadığı; Osmanlı'ya has bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Kulun bazı durumlarda köleden daha aşağı, bazı hallerde hür ile köle arasında ve bazen hür bir vatandaştan daha üstün bir konumda bulunduğu ifade edilebilir. Kul sistemi günümüzün değil; yürürlükte olduğu dönemin toplumsal ve hukuki yapısı içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. İnsanı eğitime ve devlet hizmetine sunma usulü olarak Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar başvurulan kul sisteminden hareketle bugün için söylenecek şudur: Yönetici kadrolara ve hatta devlet kurumlarına alınacak görevlilerin seçiminde özenli ve titiz bir yöntemin benimsenmesi gerekir; ancak bunu yaparken hukuk sınırları içinde kalınmalı ve çıkabilecek hak ihlalleri en az seviyeye indirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kul Sistemi, Devşirme, Osmanlı Hukuku, Zimmi, Kölelik.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, akaratas@ybu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5026-6286 (Geliş Tarihi: 02.07.2019 - Kabul Tarihi: 23.09.2019).

KUL SYSTEM IN TURKISH LEGAL HISTORY

ABSTRACT

In this study, taking into account the historical principles of law, the kul system, which is considered as one of the important institutions of the Ottoman Empire, is examined. In the study, literature, Ottoman Judges (Qadı) records, state archives records and Ottoman Decree Law were used. Although there are a lot of works in Turkish and foreign literature that contain the subject of devshirme, in our study, “kul system” was emphasized; not only the military dimension and consequences, but also the administrative aspect and effects of the issue were examined. In addition, a comprehensive research has been carried out from the emergence of the system to its functioning, from its positive and negative aspects to its value for the Ottoman state. In addition those, whether the kul system is contrary to Islamic law were examined in detail under the headings of “dhimmitude” and “slavery”, and a number of new findings have been put forward by examining the theses in the literature. The kul system has a very important place in the Ottoman army organization and administrative organization. However, it can be seen that there are parties in the Islamic law that do not overlap with the “dhimmitude agreement”. It is understood that the kul system is not a model of slavery, it is indeed a unique instution to Ottoman Empire. It is concluded that “kul” is in a lower position than the slave, in some cases between the free and the slave and sometimes superior to a free citizen. Kul system is tried to be evaluated within the social and legal structure of the period in which it is in force, not today. The Ottoman Empire used the kul system for many years as a method of presenting people to education and service to the state, it should be mentioned that a careful and rigorous method should be adopted in the selection of officials to be recruited to administrative staff and even to state institutions, however, in doing so, it must be kept within the legal limits and any rights violations should be minimized.

Keywords: Kul System, Devshirme, Ottoman Law, Dhimmi, Slavery.

GİRİŞ

Devletin en önemli karakteristik özelliklerinden biri, teşkilatlı bir yapı olmasıdır. Her devlet teşkilatının içerisinde idari işleyişi sağlayan kurum, kuruluş ve sistemler mevcuttur. Osmanlı Devleti'nin de yönetsel anlamda kullandığı birtakım müesseseler söz konusu olmuştur. Osmanlı Devlet teşkilatı, merkez ve taşra olmak üzere ikiye ayrılmış; her ikisi de bünyelerinde kendi kurumlarını barındırmıştır. Merkez teşkilatının en önemli birimlerini uzun süre padişah ve Divan-ı Hümayun; taşra teşkilatının ise eyalet, sancak, kaza ve nahiye oluşturmuştur. Bu birimlerde çeşitli görevlerde çalışan çok sayıda personel vardır. Sarayda padişahın yanında, ona devlet işlerinde ve / veya özel işlerinde yardımcı olan hizmetliler bulunur. Divan'da veziriazam, kubbealtı veziri, nişancı, defterdar gibi asli görevlilerin yanı sıra divan işlerine yardımcı olan ve idari işleyişi sağlayan reisülküttap ve altındaki kalem personeli mevcuttur. Merkeze bağlı olan ve onunla uyumlu olarak çalışan taşra teşkilatının personelleri de yine merkezden atanmıştır. Eyaletlerde beylerbeyleri, sancaklarda sancakbeyi, kazalarda kadılar taşra birimlerinin başı olarak çalışmışlardır. Eyalet ve sancaklarda, Divanı Hümayun'a benzer şekilde teşekkül eden ve işleyen paşa divanları söz konusu olmuş ve bu divanlarda yine oradakine benzer nitelikte kimseler görev almıştır. Her taşra biriminin altında yine çeşitli görevlerde çalışan memurlar bulunmuştur. Merkez ve taşra birimlerinde duyulan bu personel ihtiyacının giderilmesi, merkez ve taşra arasındaki ilişkinin ve personel ağının sağlanması için başvurulan yöntemler vardır. Kul sistemi de esasında bu ihtiyaçları gidermek için ortaya çıkmış bir kurumdur. Kul sistemi, askeri ve idari yönleri olan bir düzendir. Söz konusu sistem, Osmanlı devlet yönetiminin birçok alanına tesir etmiş ve devletin temel kurumlarından biridir. Sistemin çok boyutlu bir yapısının olmasından dolayı araştırma yapılacak sahası geniştir.

Kul sisteminin hukuk tarihi açısından önemi, en başta Osmanlı devlet teşkilatı için belli bir dönemden itibaren vazgeçilmez bir kurum olmasıdır. Öyle ki bu sistem Osmanlı Devleti'nin hem ordu hem de idari teşkilatıyla alakalı bir müessesedir.

Bunun dışında Osmanlı hukuku, genel itibariyle şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki her hukuki müessesenin mutlaka şer'i hukuk ve örfi hukuk ile ilişkisi çalışılmalıdır; kul sistemine de bu açıdan bakmak gerekir. Şer'i hukuk İslam hukuku anlamına gelirken; örfi hukuk ulul'emrin sınırlı yasama yetkisi altında koyduğu kurallar

bütünü olarak tanımlanabilir. Buradaki sınırlı yasama yetkisinden kasıt, örfi hukuk ile şer'i hukuka aykırı bir düzenleme getirilemeyeceğidir. Kul sistemi de, örfi hukuk düzenlemesi ile oluşturulan bir kurumdur. Bu açıdan kul sisteminin İslam hukukuna aykırı olup olmadığı, üzerinde durulması gereken en mühim meselelerden biridir. Mevzuya örfi hukuk açısından bakılmasında da yarar vardır, zira düzenlemeler bu alanla ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan Osmanlı örfi hukuk anlayışı içerisinde bir değerlendirme de yapılmalıdır.

Belirli bir düzen içerisinde gayrimüslim çocuk veya gençlerin devşirildiği bu sistemin, kendine has birçok özelliği bulunmaktadır. Devşirme işleminin yapılmasından devşirilen çocukların eğitilmesine, gençlerin istihdam edildiği işlerden sahip oldukları hak ve yükümlülükler kadar kul sisteminin birçok alanında ilkeler ve düzenlemeler mevcuttur. Bu bağlamda sistemin özellikleri ve ilkeleri tahlil edilmeye değer niteliktedir.

Kul ve devşirme sistemine ilişkin daha önce yapılan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmayı yapmamızın sebebi hukuk tarihini son derece ilgilendiren bu kurum hakkında hukuki değerlendirmelerin yoksunluğudur. Kul sisteminin hukuki alt yapısı ve hukuki tahlili çalışmamızı özgün kılacak yönler olacaktır. Tek bir açıdan değil; tüm durumlar tahlil edilerek kul sisteminin İslam Osmanlı hukukundaki yerinin anlatılması hedeflenmektedir.

Osmanlı Devleti'nin temel kurumlarından biri olan kul sistemi şüphesiz bir anda ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle öncelikle çalışmada kul sisteminin köklerinin nereye dayandığı ve hangi ihtiyaca binaen oluşturulduğu incelenmeye çalışılacaktır. Daha sonra sistemin ne anlama geldiği, kendinden önceki uygulamayla benzer ve farklı yönlerinin ne olduğu ve bu sistemin hangi amaçlarla getirildiği konuları üzerinde durulacaktır. Ayrıca kul sisteminde izlenen usulün ne olduğu ve kul olacak kişilerde hangi özelliklerin arandığı sorularına cevap verilmeye çalışılacaktır. Bunun dışında çalışmada kul olan kimselere verilen hak ve yetkilerin neler olduğu ve onlara hangi kısıtlamalar getirildiği anlatılacaktır. Sistemin İslam hukukuna uygun olup olmadığı zimmilik ve kölelik kurumları açısından ayrı ayrı değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Son olarak sistemin uygulanması sırasında karşılaşılan güçlüklerin ve aksaklıkların neler olduğu tahlil edilmeye çalışılacaktır.

I. OSMANLI HUKUKUNDA KUL SİSTEMİ ÖNCESİNDEKİ UYGULAMA (PENÇİK SİSTEMİ)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında devlet yönetiminde daha çok Müslüman Türk ailelerinden oluşan bir yapı etkili olmuştur. Örneğin Çandarlı ailesi bunların en önemlilerden biridir. Bu kimseler yönetimde söz sahibi oldukları için ordu sisteminin belirlenmesinde de önemli rol oynamışlardır. I. Murad devrinde (1359-1389) kazasker olarak görev yapan Çandarlı Kara Halil Paşa diğer tüm ganimetler gibi akınlarda ele geçirilen savaş esirlerinin beşte birinin devlet hazinesi tarafından alınması gerektiğini önermiştir. Böylece Osmanlı hanedanının doğrudan yönetimi ve denetimi altında yeni bir ordu “pençik” adı verilen bu vergilerle meydana getirilmiştir¹.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında pençik uygulanmamış; savaşlar sonucunda ele geçen diğer ganimetler gibi esirler de gazilere taksim edilmiştir. Gaziler, hisselerine düşen esirleri, İslâm hukuku kuralları çerçevesinde istedikleri şekilde istihdam edebilmiştir. Bu bağlamda pençik uygulamasına geçildikten sonra söz konusu vergi, gazilerden kolay bir şekilde alınamamış; muhtemelen zorla ya da bağımsız olmaya çalışanlara karşı verilen bir ceza olarak alınmıştır². Böylece I. Murat pençik sistemiyle merkezi otoriteyi güçlendirmek ve buyruğu altında, düzenli ve tamamen kendine bağlı bir askeri güç oluşturmak istemiş ve neticesinde uçlarda feodal yaşam süren beylere karşı mutlak egemenlik sağlamak ve bu eski gazi ailelerinin gücünü kırma amacı gütmüştür³.

Farsçada “beş” anlamına gelen “penç” ile “bir” manasına gelen “yek”in birleşmesiyle oluşan “pençik” kelimesinin sözlük anlamı “*beşte bir*”dir⁴. Bu bağlamda sözlük manasına uygun şekilde pençik usulü, savaşlardan ele geçirilen gayrimüslim genç savaş esirlerinden askerlikte kullanılmak üzere devletçe beşte birinin alınması demektir. Pençik, her beş esirden biri; eğer esir beş değilse değerinin beşte biri olarak toplanmıştır⁵. Pençik yöntemiyle bu esirler Müslümanlaştırıldıktan sonra belli bir eğitimin geçirilerek askere alınmıştır. Pençik sisteminin işlemesi için “Acemi Ocağı” kurulmuş; buradaki askerlere ise “Acemi Oğlanı” denilmiştir. Savaşlarda esir alınarak devşirilen kimseler, millet ve meslek itibarıyla Türk-İslam unsurlarına yabancı oldukları için onlara “acemi” denmiştir⁶.

¹ **Kafadar, Cemal** (2010) İki Cihan Âresinde, (Çeviren: Çıkm, Ceren), 1. Baskı, Ankara, Birleşik Yayınevi, s. 172.

² **Kafadar**, s. 173.

³ **Üçok, Coşkun/Mumcu, Ahmet/Bozkurt, Gülnihal** (2015) Türk Hukuk Tarihi, 17. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 207.

⁴ **Doğan, D. Mehmet** (2008) Büyük Türkçe Sözlük, 20. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, s. 1326.

⁵ **İnalçık, Halil** (2017) Devlet-i ‘Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, 60. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 58.

⁶ **Pakalın, Mehmet Zeki** (1993) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt I, 1. Baskı, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 8.

Pençik sisteminin daha düzenli bir şekilde uygulanması adına “Pençik Kanunu” nun yayımlandığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet’in “*atam dedem kanunudur*” diyerek I. Murad devrindeki düzenlemeye gönderme yaptığı hüküm şöyledir: “*Kanun-ı Penç-yek: 764 senesinde ibtidâ esirden hums alınmak Murâd Gâzi zaman-ı şeriflerinde fermân olunub esir başına 125 akçe kıymet ta’yin olunub her esirden 25 akçe alınurmuş*”⁷. Bunun dışında biri tarihi belli olmayan ve diğeri 1510 tarihli II. Bayezid dönemine ait iki Pençik Kanunnamesi’nin varlığı bilinmektedir⁸. Söz konusu 1510 tarihli Pençik Kanunnamesi’nde erkek esirler “*şîr-hor (0-3), beççe (3-8), gulâmçe (8-12), gulâm (balığ olmuş), sakallu (tüylenmiş genç ve olgun), pîr (ihtiyar)*” şeklinde yaş aralıklarına göre sınıflara ayrılmışlar ve bu ayırma göre gazilerin ne kadar pençik resmi vermeleri gerektiği hüküm altına alınmıştır. Gazilerin elinden padişah adına alınan pençik oğlanları, genellikle sağlıklı ve sağlam gulâm ve gulâmçelerden, yani 8-18 yaş aralığındaki esirlerden seçilmiştir⁹. Ganimetten alınan bu esir payı, “pençikçi” veya “pençik emini” denilen memur tarafından tespit edilmiş ve denetlenmiştir¹⁰. Böylece pençik sisteminin yasal düzenlemeler ve denetlemelerle daha ciddi ve geçerli bir yapıya büründüğü söylenebilir.

İslam hukukuna göre savaşta elde edilen esirler Müslüman devlet idaresince öldürülebilir, köle yapılabilir, zimmi statüsüne sokulabilir ya da fidye karşılığında salıverilebilirdi¹¹. Bu nedenle pençik, İslam hukukuna teorik olarak uygun bir sistemdir. Abbasiler, Gazneliler, Samanoğulları gibi başka İslam devletlerinde de söz konusu sistem uygulanmıştır. Ancak Osmanlı uygulaması, bir noktada diğer devletlerden farklılıklar arz etmiştir. Bu farklılık, ordu için alınan esirlerin Türk ailelerin yanında uzun zaman eğitime tabi tutulmuş olmasıdır. Türk ailelerinin yanında verilen bu eğitim, kul sisteminde de uygulanmıştır. Ayrıca pençik usulünde olduğu gibi kul sisteminde de gayrimüslim gençlerden yararlanılmış ve bu gençler Müslümanlaştırılmıştır. Bu nedenle pençik yöntemi, devşirme uygulamasının çekirdeği veya kökeni olarak değerlendirilebilir¹². Pençik sistemi, Osmanlı Devleti’nde daha sonra görülen kul sisteminin menşeyidir. Osmanlı Devleti birçok hukuki müessesede olduğu gibi pençik kurumunu da, tecrübesi ve gelişmesine bağlı olarak değiştirmiş ve kul sistemini meydana getirmiştir. Ancak kul sistemi ile pençik uygulaması arasında önemli farklar mevcuttur. Bu açıdan kul sis-

⁷ **Akgündüz, Ahmed** (2006) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s. 258.

⁸ **Akgündüz, Ahmed** (1990) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 2. Kitap II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, Fey Vakfı, s. 129-132.

⁹ **Koçu, Reşad Ekrem** (2004) Yeniçeriler, 3. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, s. 22.

¹⁰ **Kafadar**, s. 173.

¹¹ **Akgündüz, Ahmed** (2008) Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Yönetimi, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 98; **Ekinci, Ekrem Buğra** (2017) Osmanlı Hukuku (Adalet ve Mülk), 5. Baskı, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, s. 249.

¹² **Akgündüz** (2008), s. 99.

teminin nasıl ortaya çıktığını ve pençik sistemiyle ayrılan yönlerinin ne olduğuna bakmak gerekmektedir.

II. KUL SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE PENÇİK İLE FARKLARI

Osmanlı Devleti'nde fetihler olduğu sürece pençik yöntemi, asker ihtiyacını karşılamak için yeterli olmuştur. Ancak Ankara Savaşı sonrası Fetret Devriyle (1402-1413) birlikte fetihler durduğu için ganimet elde edilememiş; böylece ordu için gerekli olan asker ihtiyacı karşılanamaz olmuştur. Pençik sistemi işlemez hale geldiğinden dolayı yeni bir arayış içerisine girilmiştir. Bu nedenle ordudaki personel ihtiyacının varlığı yeni bir sistemin doğuşuna yol açmıştır: Kul sistemi.

Kul sistemi daha önce Osmanlı Devleti'nde ve diğer İslam devletlerinde görülmeyen, yepyeni, farklı ve orijinal bir devşirme usulüdür¹³. Bu sistemde, zimmi Hristiyan çocuklar ihtiyaca göre belirli zaman aralıklarıyla Müslümanlaştırılarak ve yeteneklerine göre eğitilerek ordu ve yönetim kadrolarına alınmışlardır.

Pençik yönteminde olduğu gibi, kul sisteminde de devşirme yönteminin kullanılarak Hristiyan gençlerin Müslümanlaştırıldığı ve devlet kadrolarına dâhil edildiği görülmektedir¹⁴. Ancak pençik sisteminde savaşımlardan elde edilen esirler devşirilirken; kul sisteminde Osmanlı Devleti'nin egemenliğini kabul etmiş ve onun topraklarında yaşayan zimmi Hristiyan ailelerin çocukları devşirilmiştir. Bu açıdan iki sistem birbirinden tamamen ayrılmaktadır.

I. Murat döneminde pençik usulü ile devşirilen ve “kapı kulu” ismiyle anılan esirler daha çok asker olarak orduda yer almışlar; yönetici kadrolarında pek bulunamamışlardır. Kul sisteminin Fatih Sultan Mehmet tarafından geliştirilmesi ile kul devlet adamlarının sayısı artmış ve devşirme kimseler yönetimde söz sahibi olabilmişlerdir¹⁵. Öyleyse pençik yönteminde gayrimüslim çocuklardan daha çok ordunun ihtiyacını gidermek için yararlanılmıştır. Kul sisteminde ise devşirmeler, sadece asker değil; bunun yanında idareci de olabilmişlerdir.

Pençik sistemi, Müslüman-Türk yöneticiler tarafından ortaya atılan bir fikir olup, onların durumunu etkilemezken; kul sistemi, Müslüman-Türk yöneticileri olumsuz yönde etkilemiş ve bu müesseseye sonrası yönetici kadrolarındaki sayıları giderek azalmıştır. Bu bağlamda çok geniş sınırlara ulaşan Osmanlı Devleti,

¹³ **Özcan, Abdülkadir** (1994) “Devşirme”, TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 9, İstanbul, TDV Yayınları, s. 254; **Hathaway, Jane** (2005) *Beshir Agha: Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem*, London, Oneworld Publications, s. 3; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 207; **İnalçık**, s. 205.

¹⁴ Devşirme usulünün ilk ne zaman uygulandığına ilişkin oldukça fazla tartışma bulunmaktadır. Devşirme sisteminin kurulmasını en erken Orhan döneminin sonlarında veya en geç I. Murad devrindeki bir zaman dilimi içinde gerçekleştiğini, ancak birbiri içine giren süreçler halinde tedricen geliştiğini düşünen Beydilli bu tartışmaların bazılarını yer vermiştir bkz. **Beydilli, Kemal** (2013) “Yeniçeri”, TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 43, İstanbul, TDV Yayınları, s. 452.

¹⁵ **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 207-208.

yönetimde daha çok geçmişi ve mensubiyeti olmayan devşirmeleri tercih etmiştir¹⁶. Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşayan halk yönetici sınıf ve reaya olmak üzere iki ana sosyal gruba bölünmüştür. Yönetici sınıf ya da askerler ise seyfiye (ordu mensupları), ilmiye, kalemiye (kâtipler) ve saray hizmetlilerinden oluşmuştur¹⁷. İşte bu dört yönetici sınıftan biri olan ilmiye mensupları, yani ulema devşirme kökenli olmamış; Türk ve Müslüman olan kimselerden oluşmuştur. Bir zaman sonra ulema, yönetimdeki Müslüman geçmişe sahip tek grup olmuş; geri kalanlar Osmanlı tebaasından gelen zimmi devşirmeler olarak karşımıza çıkmıştır¹⁸.

Yabancı literatürde devşirme usulü açıklanırken “recruitment”¹⁹ ifadesi kullanılmış ve bununla devşirme uygulamasının bir “askere alma” ya da “asker yetiştirme” yöntemi olduğu kastedilmişse de; kelimenin bir diğer anlamı olan “işe alma”, konu açısından farklı bir yorumu da yapmamıza kapı aralamaktadır. Devşirme sistemi, gerçekten gayrimüslim tebaa için bir işe alım yöntemi olmuştur. Gayrimüslimler, Müslüman olduktan sonra kul sıfatıyla seyfiyede, kalemiyede ve sarayda çeşitli işlerde çalışma imkânına sahip olmuşlardır. Öyle ki vezir-i azamlar, vezirler, defterdarlar vs. zamanla devşirme kişilerden oluşmuştur. Ayrıca gayrimüslimlerin klasik dönem Osmanlı hukukunda devlet memuru olmaları mümkün değilken; devşirme yöntemi ile Müslümanlaştırılarak devlet kademelerinde görev almaları mümkün olmuştur.

Pençik ile kul sistemi arasındaki bir diğer farkın ulaşılacak istenen hedef bağlamında olduğu söylenebilir. Pençik yönteminde daha çok uç beylerinin gücünü kırmak, sınırlarda hâkimiyet kurmak ve seyfiye ihtiyacını gidermek amacıyla hareket edilmiştir. Kul sistemi ise merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek ve sadece seyfiye değil, yönetici sınıfının diğer alanlarına da personel kazandırmak için meydana getirilmiştir. Bu konuyu biraz daha açmak adına kul sisteminin getirilme nedenleri ve bu sistemle amaçlananların neler olduğunu ayrı bir başlık altında incelemek gerekecektir.

III. KUL SİSTEMİNİN GETİRİLMESİNİN NEDENLERİ

Pençik sistemi var iken kul sisteminin getirilmesinin nedenleri, yöntemin hangi ihtiyaca binaen ortaya çıktığı ve sistem ile ulaşılacak istenen amaçların ne olduğu cevaplanması gereken sorulardır.

¹⁶ Evrensel, Y. A./Mix, T. (2017) “An Institutional Approach to the Decline of the Ottoman Empire”, Cogent Economics & Finance, V: 5, I: 1, s. 8.

¹⁷ Cin, Halil/Akyılmaz, Gül (2014) Türk Hukuk Tarihi, 5. Baskı, Konya, Sayram Basım Yayım, s. 124.

¹⁸ Evrensel/Mix, s. 13. Ayrıca Cin/Akyılmaz'ın verdiği bilgiye göre, Kanuni devrinden itibaren ilmiye sınıfı hariç olmak üzere, askerî sınıf içinde Türk-devşirme ayrımı ortadan kalkmış, kulluk anlayışı devşirme olmayan askerî sınıf üyelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir bkz. Cin/Akyılmaz, s. 129.

¹⁹ Hathaway, s. 3.

Kul sistemine geçilmesindeki başlıca nedenlerden biri ifade ettiğimiz gibi, personel ihtiyacının varlığıdır. Fetret devrinde fetihlerin durma noktasına gelmesi ile ganimet elde edilememiş; dolayısıyla esir yokluğu çekilmiştir. Bu nedenle hem orduda hem de yönetimde ciddi şekilde personel ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda gerek fetihlere ve gazilere olan ihtiyacı azaltmak gerekse personel istihdamını bir sistematiğe oturtmak amacıyla hareket edilmek istenmiştir. Gayrimüslim tebaanın devşirilmesi yöntemiyle, tükenmez bir insan kaynağına ulaşmak hedeflenmiştir²⁰. Ordu ve idari kadrolar için gerekli olan düzenli personel akışının sağlanması, kul sistemi ile mümkün hale getirilmeye çalışılmıştır.

Kul sisteminin getirilmesinin temel nedenlerden biri, nüfuzlu Türk ailelerin gücünü kırma isteğidir. Böylece amaçlanan şey, belli bir ailenin tek başına yönetimde söz sahibi olmasını engellemektir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet, İstanbul fethi sonrası Çandarlı ailesinin hegemonyasını bitirmek adına Çandarlı Halil Paşa'yı idam etmiş ve yönetimde devşirme kimselere görev vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devlet idaresinde söz sahibi olan, sacayağını andıran üç nüfuz olmuştur: İlmiye, kalemiye ve seyfiye. Bu üç sınıf arasındaki ahenk ve dengeyi sağlamak ve ülkede aristokrat sınıfının oluşmasını engellemek adına getirilen tedbirlerden birinin devşirme idarecilerin istihdamı olduğu söylenebilir²¹.

Kul sisteminin getirilmesinin en önemli sebeplerinden birinin de, merkezileşmeyi sağlamak için olduğu ileri sürülebilir. Yönetime getirilen kulların padişaha şartsız koşulsuz bağlanması, bu amaca hizmet etmektedir. Padişah devlet yönetiminde merkez olmuş ve kullarını istediği şekilde denetleyebilmiştir. Bu anlayış taşra teşkilatında da geçerli olmuştur. Merkezden taşra teşkilatına bizzat padişah fermanı ile atanan beylerbeyleri, sancak beyleri ve diğer yöneticilerle, Osmanlı'nın en uzak köşesinde dahi kontrol ve denetim sağlanmıştır²². Bu bağlamda, yerleşmeye veya adem-i merkeziyetçiliğe yol açacak girişimleri engellemek adına uç beyleri merkeze bağlı sancak beyleri haline getirilmiş ve fethedilen her bölgeye merkez ile taşra arasındaki bağı kurmak adına devşirme askerler yerleştirilmiştir²³.

Kul sistemine geçilmesinin en önemli nedenlerden birinin de, egemenlik anlayışında yaşanan değişim olduğu söylenebilir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarında var olan "ülke hanedanın ortak malıdır" görüşü, zamanla egemenliğin tek elde

²⁰ Koçu, s. 35.

²¹ Ekinci, s. 244.

²² Akyılmaz, Bahtiyar (1999) "Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 4, s. 129.

²³ Yaşar, Yücel (1974) "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", Belleten, C: 38, S: 152, s. 660.

toplanması amacına yönelmiştir. Bu kapsamda ilk olarak, pençik sistemiyle padişah, uçlarda yaşayan feodal beylere karşı mutlak egemenliği sağlamaya çalışmıştır. Pençik ile devşirilen askerlere “kapı kulu” denmesi, I. Murad’ın bu gayesini açıkça gösteren bir durumdur²⁴. Daha sonra I. Bayezid ve özellikle Fatih dönemi ile birlikte kul devlet adamları çoğalmış ve sarayda, idarede, maliyede devşirme kökenli kimseler bulunmaya başlamıştır²⁵. Böylelikle amaç yalnızca sınırlardaki beylere karşı egemenliği sağlamak değil; padişahın yetkilerini arttırarak egemenliği tek elde toplamak ve egemenliğin bölünmezliğini sağlamak olmuştur. Devletin mutlak egemeni olarak Osmanlı padişahları, kendisine karşı en ufak sınırlamayı kabul etmemiş; otoritesi karşısında başka bir otoriteyi tanımamıştır²⁶. Bu bağlamda ilk önce Fatih Sultan, kendi otoritesini sınırlandıran Çandarlı Halil Paşa’yı zorlukla ve sistem değişikliğine giderek görevden almıştır²⁷. Daha sonra ise kulların güçlenmesiyle olay tam tersine dönmüş; ancak II. Bayezid kul olan Gedik Ahmed’in idamına karar vererek kulların siyaseten katledilebilmesine kapı aralamıştır²⁸. Kul sisteminin getirdiği anlayış, kul devlet adamlarının katledilmesini daha kolay kılmış; mutlak egemenliği sınırlayacak durumlar rahatça bertaraf edilebilmiştir.

Kul sistemiyle ulaşılmak istenen bir gaye de, gayrimüslim tebaadan alınan ve Müslüman Türk geleneklerine göre yetiştirilen kulları, aracı olarak kullanarak gayrimüslim tebaanın devlete karşı tavır almasını ve isyan etmesini engellemek olmuştur²⁹. Hatta bu yöntemle gayrimüslimlerin devlete olan bağlılıkları arttırılmak istenmiştir.

Bu noktada söz konusu amaçlara ulaşmak adına gayrimüslimlerin nasıl devşirildiği ve devşirmede ne gibi bir usul izlendiğini incelemek gerekmektedir.

IV. DEVŞİRME İŞLEMİ

Kul sisteminin en önemli ayağı, devşirme işlemidir. Devşirme yöntemi, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim çocukların Müslümanlaştırılması ve Türk-İslam eğitiminden geçirilmesidir. Devşirme muamelesi, kanunda belirtilen usul ve yönteme göre yapılmıştır. Devşirme kanunu ile ganimetten alınan esirler

²⁴ Mumcu, Ahmet (2017) Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, 4. Baskı, Ankara, Phoenix, s. 51.

²⁵ Mumcu, s. 51.

²⁶ Mumcu, s. 74.

²⁷ Bu bağlamda Yurtseven, Çandarlı’nın katledilmesinin egemenlik anlayışında bir dönüm noktası olarak görmemektedir. Daha çok Fatih döneminde Osmanlı padişahının gücünü gösteren, Fatih’in mutlak ve bölünmez iktidarını temsil eden sembolik bir öneminin olduğu yorumunu getirmektedir. Yurtseven, Yılmaz (2008) “Osmanlı Kul Sistemi ve Veziriazam”: Koçhisarlıoğlu, Cengiz/Tanrıverdi, Süha/Sargın, Fügen/Küçükgüngör, Erkan/Şenocak, Zarife/Demir, Mehmet (Yayın Kurulu), Prof. Dr. Bilge Öztan’a Armağan, 1. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 1445.

²⁸ Mumcu, s. 75.

²⁹ Ekinci, s. 430.

yerine, padişahın Rumeli ve Anadolu'daki gayrimüslim tebaasının devşirilmesi amaçlanmıştır³⁰. Kanununun tam olarak ne zaman neşredildiği bilinmemektedir. Akgündüz, II. Bayezid dönemine ait olduğunu düşündüğü bir devşirme kanun metnini yayımlamıştır³¹. Ahmed Refik ise 1335 (1916) yılında yazdığı makalede devşirilecek kişilerin hangi usulle toplandıklarını ve bu işlem yapılırken ne türlü tedbirler alındığını gösteren 1031 (1621) yılına ait kıymetli bir ferman sunmuştur³². Bu iki metin birbirine oldukça yakın düzenlemeleri içermektedir. Bu nedenle 16 ve 17. yüzyılda devşirme usulünde benzer hükümlerin uygulandığı söylenebilir.

Kanun maddelerinden ve fermanın anlaşıldığı üzere devşirme işlemi, belirli zaman aralıkları ile düzenli bir şekilde ve yurdun genelinde yapılmamıştır. İhtiyaca göre düzenleme getirilerek, bölge bölge devşirme usulü uygulanmıştır. Bu gereksinimi belirleyen ve Divan-ı Hümayun'a arz eden kişi Yeniçeri Ağası olmuş; bu nedenle devşirme işinde birinci sorumlu Yeniçeri Ağasıdır denilebilir³³. Devşirme işinin ihtiyaç hâsıl oldukça yapılmasından yola çıkarak devşirme yönteminin istisnai bir uygulama olduğu yorumuna gitmek doğru olmayacaktır. Düzenli olmasa da sürekli olması ve ülke yönetimini derinden etkilemesinden dolayı devşirme işleminin genel bir yönetim ilkesi olduğunu söylemek daha mantığa uygun düşmektedir.

Devşirme başlangıçta beylerbeyi, sancak beyi ve kadılar gibi ilgili bölgenin mülki amirleri tarafından yapılmıştır. Fakat zamanla bunların görevlerini kötüye kullanmaları üzerine Fatih Sultan Mehmed döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve merkezden devşirme memurları gönderilmeye başlanmıştır³⁴. 1621 yılına ait belgede de devşirilecek kişileri seçmede merkezden atanan memurların görev yaptığı ve uygulamanın bu yönde devam ettiği anlaşılmaktadır³⁵. Hatta bu seçme işini yapacak kimselerin tecrübeli ve seçkin kimseler olmasına da özen gösterilmiştir.

³⁰ Koçu, s. 35.

³¹ Akgündüz (1990), s. 123-125.

³² Ahmed Refik (1335/1919) "Eski Osmanlı Askerliği: On birinci Asr-ı Hicrîde Devşirme Usûlü", Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, C: 1, S: 2, s. 46-48, http://isamveri.org/pdfosm/D00852/1335_2/1335_2_REFIKA.pdf, s.e.t. 01.03.2019.

³³ Özcan, s. 254.

³⁴ Özcan, s. 254.

³⁵ "Kadimü'l-eyyamdan memalik-i mâhrusa-i paşahîde vaki olan reyadan yeniçerilik için oğlan alınmak kanun-ı kadim olub geri kadimden olageldiği üzere yeniçeri olmak için oğlan cem' olunmak ferman olunmanın taht-ı hükümetinizde vaki reyayanın yeniçeriliğe layık yarar oğlanlardan intihap idüb ve cem' eyleyüb âstâne-i saadet-i ... irsâl-ü isâl eylemek için ocağın emektar ve ihtiyar ağalarından olub tornacı başı olan..." Ahmed Refik, s. 46.

Devşirme memurlarına işlerini nasıl yürüteceklerine dair padişah fermanı ile devşirme yapılacak yerlerin kadılarına yazılmış yeniçeri ağasının imzasını taşıyan bir mektup verilmiştir. Memurlar, padişah fermanı ve yeniçeri ağasının mektubu çerçevesinde devşirme işlerini yapmışlardır³⁶. Sancak beyi, kadı, tumar sahibi gibi mahalli görevliler ise devşirme memuruna yardımcı olmak ve işini kolaylaştırmakla yükümlü kabul edilmişlerdir³⁷.

Devşirme memuru, gittiği yerlerde tellallar vasıtasıyla devşirme için geldiğini ilan ettirmiş; kazadaki çocukların babaları ile merkezde toplamaları sağlanmıştır³⁸. Devşirme memuru çocukları bizzat göreyerek kanuna ve talimata uyanları devşirmek ve yanında götürmek için ayırmıştır. Genellikle her kazada kırk haneden bir oğlanın alınması adet edilmiş olsa da; ihtiyaca göre bazen bu uygulamadan vazgeçilebilmiştir³⁹. Devşirilecek çocukların adı, ana ve baba adı, bağlı bulunduğu yer, eşkâl gibi kimlik bilgileri kaydedilmiştir. Buradaki amacın hem çocukların kaçması ve kaybolması durumunda kim olduğu tespitini kolaylıkla sağlamak hem de seçilen kimselerden başka birinin gruba katılmasını engellemek olduğu görülmektedir⁴⁰. İki adet tutulan ve “eşkâl defteri” adı verilen devşirilen çocukların bilgilerinin bulunduğu bu defterlerden biri devşirme memuruna, diğerini ise devşirilen çocukları merkeze sevk eden ve kendisine “sürücü” denilen memura verilmiş; sürücü merkeze gittiğinde çocuklarla birlikte bu defteri teslim etmiştir⁴¹.

Devşirme işlemi için Arnavutluk, Bosna, Anadolu gibi farklı farklı bölgele- re gidilebilmiştir⁴². Yani belirli yerlerle sınırlandırma gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Ayrıca sadece kaza merkezlerine değil; en ufak yerleşim birimlerine kadar ulaşılmıştır. Örneğin Biga ilçesinin 38 farklı köyüne gidilerek çocuk top-

³⁶ **Uzunçarşılı, İsmail Hakkı** (1984) Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I, Ankara, TTK Yayınları, s. 97-98.

³⁷ **Demir, Abdullah** (2017) “Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C: 1, S: 1, s. 25.

³⁸ “*Lede’l vusûl her kadılıkta vaki olan il ve güne ve kasabat ve kürrada ve bilâdda ve hasarlarda ve evkâf ve zeamatte ve tumarlarda ve çiftliklerde vaki olan reayanın cümlesine muhkem tenbih ve te’kid idesiz ki her ne kadar oğulları var ise hiçbir ferd kalmayub babaları ile cem’ idüb...*” **Ahmed Refik**, s. 47. Benzer hüküm için Devşirme Kanunu 1. maddeye bkz. **Akgündüz** (1990), s. 123-124.

³⁹ **Özcan**, s. 255.

⁴⁰ “*Ve her oğlanki alınıp kendi adın ve babası ve anası köy ve sipahisi evlerin ve oğlanın hilye ve evsâf ve alayimin aynı ile yazub defter eyleyüb ve bu vech ile deftere kayıd ettikten sonra gaybet edecek olursa kim idüğü ve ... idüğü deftere müracaat olunub malum olunduktan sonra geri ele getirüle ve onun gibi oğlan cem’ olunduğu esnada hariçten oğlan katulmayub yerli rayet oğullarından cem’ idüb hile ve telbisinden ihtiyat eyleyeler...*” **Ahmed Refik**, s. 47. Benzer hüküm için Devşirme Kanunu 2. maddeye bkz. **Akgündüz** (1990), s. 124.

⁴¹ **Demir**, s. 26.

⁴² **Yılmaz, Gülay** (2015) “The Devshirme System And The Levied Children Of Bursa İn 1603-4 A.D.”, Belle-ten, C: 79, S: 286, s. 904. Yılmaz söz konusu makalede Bursa’ dan çıkan bir stürtünün nasıl bir yolculuk geçirdiği ve nerelerden ne kadar devşirme alındığı ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

lanmıştır⁴³. Devşirme oğlanları seçilirken oldukça titiz bir sürecin yürütüldüğü, bu işlemler için ayrılan vakitlerden de anlaşılabilir. 1604'te yapılan bir seferde Bursa'da 5 ay, Arnavutluk'ta 4 ay, Rumeli'de 8 ay ve Bosna'da 1 yıl seçme işleminin yapıldığı tespit edilmiştir⁴⁴. Ayrıca burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus, Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra Galata'daki zimmilere yönelik verdiği Ahidnamenin 7. maddesidir. Madde hükmü şöyledir: “*Ve buyurdum ki, yeniçeriliğe oğlan almayam ve bir kâfiri rızâsı olmadan müslüman etmeyeler ve kendileri aralarında kimi ihtiyâr ederlerse maslahatlarıçün kethüdâ nasbedeler.*”⁴⁵. Ahidnameler, bazı topluluk veya şahıslara özel haklar tanınmak maksadı ile hazırlanan belgelerdir. Burada da Galata'da yaşayan zimmilere yönelik tanınan ayrıcalıklı hükümlerin varlığı görülmektedir. Bu bölgedeki zimmilerin kendi rızaları olmadıkça devşirilmeyeceği garanti altına alınmaktadır. Öyleyse devşirme konusunda kimi bölgedeki zimmilere ayrıcalık tanındığı ve o bölgedeki çocukların devşirilmediği bu hükümden anlaşılabilir.

Devşirmek için seçilen çocuklar, “sürü” denilen 100-150 kişilik gruplar halinde sürücülerin idaresinde devlet merkezine götürülmüşlerdir. Sürücülerin çocukları kaybetmeden İstanbul'a ulaştırmaları özellikle vurgulanmış; doğru istikamette ilerlemeleri, farklı güzergâhlara sapmamaları ve belirlenmiş konak yerlerinin dışına çıkmamaları gerektiği bildirilmiştir. Hatta yolculuk sırasında herhangi bir kimseden maddi veya manevi herhangi bir yardım almamaları da söylenmiştir⁴⁶. Çocukları bir arada tutmak ve çocuklardan kaçanlar olursa tespit edilmesini kolaylaştırmak için onlara tek tip elbise giydirilmiştir: Kızıl aba ile kırmızı külah⁴⁷. Ayrıca sürüye “saplama” adı verilen yabancıların karışmasını önlemek için sıkı tedbirler alınmıştır. Sürü içine yabancı birinin karıştığı tespit edilirse sürücüler

⁴³ Yılmaz (2015), s. 918.

⁴⁴ Yılmaz (2015), s. 906.

⁴⁵ Akgündüz (2006), s. 477.

⁴⁶ “*Ve yeniçeri oğlanı yüz ve yüz elli nefer miktarı cem' olunduğu gibi mutemet aleyh adam koşub asitane-i saadete ve doğru yeniçeri ocağına gönderilüb yolda ve menzillerde muhkem hıfz oluna ki birisi gaybet etmek ihtimali olmaya. Ve her sürüye iki defter yazub birin kendi hıfz edüb ve birin sürü ile gönderdiği adama verüb kapıda sürü defter ile getirüb teslim edilüb ve bade iki defter birbiri ile mukabele olunub cem' olunan oğlanın birisi tebdil ve tagayyür olunmak muhal oluna ve oğlan koşup gönderdiği adama muhkem tenbih ve te'kid eyleye ki oğlanları doğru yoldan getirüb ve gezdirmeyüb ve kimseden bir akça ve bir hibe almayub ve konakları şaşurdub ve bir köye konmuşlar iken tekrar konmayalar ki köy halkı yeniçeri oğlanına etmek virmekten ve evlerine alub hıfz itmekten müzayaka lazım gelmeye ve ol vilayetin kadıları ve subaşuları ve voyvoda ve evkaf mütevellileri tumar erleri ve zeame ve imal yeniçeri oğlanı cem' husus için berveçhile karışmayub ve kat'a müdahale ve mu'araza eylemeyüb agay-ı mumaileyh müstakilen kendüsü cem' edüb göndere.” Ahmed Refik, s. 47. Benzer hükümler için Devşirme Kanunu 3-5. maddelere bkz. Akgündüz (1990), s. 124.*

⁴⁷ Yılmaz, Gülay (2009) “Becoming A Devşirme: The Training of Conscripted Children in the Ottoman Empire”: Campbell, Gwyn/Miers, Suzanne/Miller, Joseph C. (Editors), Children in Slavery Through the Ages, Ohio, Ohio University Press, s. 122.

şiddetle cezalandırılmıştır⁴⁸. Burada sürüden kaçan ya da sürüye karışan çocukların olmamasını sağlamak için tedbirler alınması, seçilen kişilerin bir amaca binaen tercih edildikleri ve onların dışında kimselerin alınmamasına özen gösterildiği şeklinde değerlendirilebilir. Bu kapsamda devşirilen kimselerin alelade çocuklar olmadığı ya da her çocuğun devşirilmediği önemli bir çıkarımdır. Seçilen çocukların özenle buldukları bu nedenle elden kaçmalarının engellenmek istendiği söylenebilir. Ayrıca seçilmemelerine rağmen sürüye katılmak için uğraşanların varlığından dolayı, kul olmaya gönüllü ve istekli kimselerin bulunduğu yorumu yapılabilir.

Yine bu bağlamda oğlan kaçırın, gizleyen veya seçilen kişiyi farklı bir kimlikle değiştirenlerin siyaset-i padişahî ile haklarından gelinmesi bildirilmiştir⁴⁹. Burada siyaset cezasının ölüm yahut salb etme şeklinde olduğu söylenebilir. Nitekim Kanunî'nin Umumi Kanunnamesi'nin (I) 37. maddesinde⁵⁰, III. Murad Devrindeki Kanun-ı Osmânî'nin 58. maddesinde⁵¹ ve Kanunî dönemindeki Bosna Sancağı Kanunnamesi'nin 121. maddesinde⁵² "*Esir uğurlayanı ve kul ve câriye ve oğlan ayardub gizleyeni ve dükkân ve ev açanı ve bir kaç kez hırsızlık edeni, salb edeler.*" şeklinde bir düzenleme mevcuttur. Benzer şekilde esir ya da kul olan kimselerin ayartılıp gizlenmesinin cezasının salb edilmek, yani asılarak ölüm olması, söz konusu fiilin çok büyük bir suç olduğunu göstermektedir. Öyleyse kul olacak kimseleri kaçırınların en ağır şekilde cezalandırılması öngörülmüştür.

İstanbul'a götürülen devşirme oğlanları, yeniçeri ağası tarafından kontrol edilerek eşkâl defterine yazılmışlardır. Ardından sünnet edilen çocuklara Abdullah, Abdurrahman, Abdussamed gibi Müslüman Türk adlar verilmiştir. Bu isimlerden daha çok Abdullah ismi tercih edilmiştir⁵³. Sürüden saray için ayrılacak olanları ya yeniçeri ağası ya da saray ağası seçmiştir. Sultanlar da bazen bu seçimlerde bizzat bulunmuşlardır⁵⁴. Bu ayrıntı, devşirilecek çocuğa ne kadar önem ve

⁴⁸ Özcan, s. 255.

⁴⁹ "*Muhkem mukayyet olub birisi dahl eylemeyüb hiçbir ferdin oğullarını evinde alıkomayub ve gizlemeyüb ve ... yetmeyüb berveçhile telbisten ihraz edeler ve her kimin tumar ve zeametinde ve yahut evinde ve köyünde ve çiftliğinde bir oğlan gizleyüb mumaileyh göstermemiş ve kaçırmiş ve yahut hile edüb hariçten oğlan katmış veya ihmal-i müsahele eylemiş ola. Her kim ise kat'a mecal verilmeyip siyaset-i padişahi ile haklarından gelinir, bilmüş olalar.*" Ahmed Refik, s. 47. Benzer hükümler için Devşirme Kanunu 7. maddeye bkz. Akgündüz (1990), s. 124-125.

⁵⁰ Akgündüz, Ahmed (1992) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 4. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri I. Kısım Merkezi ve Umumi Kanunnâmeler, İstanbul, Fey Vakfı, s. 301.

⁵¹ Akgündüz, Ahmed (1994) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 8/I. Kitap III. Murad Devri Kanunnâmeleri 8/II. Kitap III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s. 114.

⁵² Akgündüz, Ahmed (1993) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri (II), İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s. 486.

⁵³ Demir, s. 26.

⁵⁴ İnalçık, s. 207.

rildiğini gösteren bir başka durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Saray için seçilenler İstanbul’da, Galata veya İbrahim Paşa saraylarına; taşrada Edirne ve Manisa saraylarına gönderilmiştir. Kalanların çoğu yeniçeri olması için Türk köylülerinin yanına verilmiş; küçük bir kısmı padişah bahçelerinde hizmet için “bostancı” yapılmıştır. Saray için ayrılanlara “içoğlanı”; yeniçeri olacaklara ise “acemi oğlanı” denilmiştir⁵⁵.

Sarayda eğitim alanların günlük programları titizlikle organize edilmiş; her saat için yapacakları görevler belirlenmiştir. Uyanma, dua etme, yemek yeme, uyuma, egzersiz ve ders çalışma zamanları ayrı ayrı düzenlenmiştir. Yavaş yemek, haftada bir banyo yapmak, düzenli tıraş olmak, iyi giyinmek ve günde beş vakit namaz kılmak onlardan beklenen ve yapmaları gereken eylem ve davranışlardır. Tüm bunların dışında içoğlanları sarayda sıkı bir öğretimden geçirilmişler; medrese eğitim ve öğretimine tabi tutulmuşlardır⁵⁶.

Acemi oğlanlar, Anadolu ve Rumeli ağaları tarafından az bir ücret karşılığında geçici bir süre için Anadolu ve Rumeli’deki Türk köylülerinin yanına verilmişlerdir. Rumeli’den devşirilenler Anadolu’ya; Anadolu’dan devşirilenler Rumeli’ye gönderilmiş böylece çocukların kaçma ihtimallerinin önüne geçilmek istenmiştir. “Türk’e verme” denilen bu uygulama ile devşirme oğlanları bir taraftan çalışarak üretime katkı vermiş; bir taraftan da Türkçeyi, Türk gelenek ve göreneklerini ve İslamiyet’i öğrenmişlerdir. Eğitim süreçleri bittiğinde yeniçeri ağasının arzı ve Divan-ı Hümayun’da alınan kararla İstanbul’a getirilip eşkâl defterine kayıt edilmişlerdir. Daha sonra acemi oğlanı adıyla yevmiye alarak askeri teşkilata dâhil olmuşlardır⁵⁷.

Devşirme süreci incelendiğinde, söz konusu işlemin itinalı ve düzenli bir çalışmanın ürünü olduğu görülmektedir. Kurallara ve fermanlara bağlı olarak özenli bir şekilde devşirme işlemi uygulanmıştır. Öyle ki gidilen yerlerde uzun süre kalınmış; kılı kırk yarararak seçimlerde bulunulmuştur. Bu derece dikkatle seçilen çocukların kaçmamaları için de önlemler alınmaya çalışılmıştır. Yine seçilen çocukların dışında kimselerin sürüye katılmaları engellenmek istenmiştir. Seçilen çocuklara kabiliyetlerine göre sıkı bir eğitim verilerek devletin çeşitli kademelerinde görev almaları için yetiştirilmişlerdir. Bu devşirme süreci göstermektedir ki seçilen kimseler, farklı kamu hizmetlerinde istihdam edilebilecekleri için özel bir muameleye tabi tutulmuşlardır. Bu sebeplerle devşirilecek çocukların

⁵⁵ İnalçık, s. 207.

⁵⁶ Yılmaz (2009), s. 123.

⁵⁷ Özcan, s. 255.

seçimine ne derece özen gösterildiğine ve bu çocuklarda aranan niteliklerin neler olduğuna da bakmak gerekecektir.

V. DEVŞİRİLECEK KİMSEDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Osmanlı Devleti'nde her zimmi çocuk devşirilmemiştir. Devşirilecek çocuklarda bulunması gereken birtakım nitelikler, fermanlarla ortaya konmuştur. Bu özellikler olumlu ve olumsuz olmak üzere ikili bir ayırım yapılarak sayılabilir.

Olumlu, yani bulunması gereken özelliklerin başında yaş şartı gelmektedir. Devşirilecek çocuklar için fermanlarda çeşitli yaş aralıkları ortaya konya da; 15.ve 16. yüzyıllarda genel itibariyle bu aralık 8-18 olmuştur. 17. yüzyılda devşirilecek çocukların yaş ortalamasının giderek arttığı görülmektedir. Nitekim 1621'deki kayıta 15-20 arası gibi daha ileri alt yaş sınırı belirlenmiştir⁵⁸. Yine 17. yüzyılda Bursa bölgesinde devşirilen çocukların yüzde seksen beşinin 16-20 yaş arasında; yüzde birinin ise 12 yaşın altında olduğu tespit edilmiştir⁵⁹. Bazı istisnai örneklerde ise bu sınırın 21 ve 22 yaşlara kadar çıktığı görülmektedir⁶⁰. Bu çocuklarda bulunması gereken diğer özellikler sağlıklı, eli yüzü düzgün, fiziksel olarak iyi gelişmiş ve akıllı olmalarıdır. Devşirilecek çocuklar ayrıca zekâ testinden geçirilmiş; bu testte başarılı olanlar alınırken başarısız olanlar elenmiştir⁶¹.

Devşirilecek çocuklarda olumsuz, yani bulunmaması gereken özellikler ise bir hayli fazladır. Papaz oğulları, tek oğlan çocukları ve iki çocuktan biri devşirilmemiştir. Çok fazla çocuğu bulunan ailenin en sağlıklı çocuğu seçilmiştir. Yine yetim ve öksüz çocuklar alınmamıştır. Açgözlü olduğu bilinenler ile bilgi ve görgü sahibi olabileceği düşüncesiyle köy kethüdasının oğlu devşirilmemiştir. Aynı şekilde evli, şehirli, sanat sahibi, Türkçeyi bilen veya İstanbul'a gelmiş olanlar da devşirilmek için seçilmemiştir. Beden yapısında bozukluk ya da anormallik bulunan çocuklar alınmamış; yüzü ve vücudu kusursuz olan kişiler seçilmeye çalışılmıştır. Yine sıgırtmaç ve çoban çocukları ile kel, fodul, köse ve doğuştan sünnetli çocuklar toplanmamıştır⁶². Çok uzun boylu veya çok kısa boylular devşirme alınmamış; orta boylular tercih edilmiştir. Ancak uzun boylu çocuklardan endamı düzgün olanlar sadece saray için alınabilmiştir. Örneğin Bursa'dan seçilen çocuk-

⁵⁸ "...müteaddid oğulları olanların içinden sinde on beş yaşında ve yigirmi yaşına varınca bir yararım ve gayetle iyüsün intihâb edüb yeniçerilik için alub defterine yazub dahi hıfz eyleye." **Ahmed Refik**, s. 47.

⁵⁹ **Yılmaz** (2015), s. 924.

⁶⁰ **Beydilli**, s. 453.

⁶¹ **Demir**, s. 23.

⁶² **Özcan**, s. 255; **Demir**, s. 22; **Yılmaz** (2009), s. 122; **Akgündüz** (2008), s. 102.

ların yüzde 67'si orta boylu, 27'si uzun boylu, 2'si kısa boylu ve 4'ünün uzunluğu belirlenememiştir⁶³.

Devşirme için daha çok Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp ve Hırvat çocukları tercih edilmiş; Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmek istenmemiştir. Ermenilerden ise sadece saray için çok az devşirme yapılmıştır. Trabzon Hristiyanlarından oğlan devşirilmemiştir⁶⁴. Özellikle Balkanlarda yaşayan Hristiyanlar devşirilmişken; 15. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'daki Hristiyanlar ve 16. yüzyılda ise bütün imparatorluk coğrafyasında yaşayan Hristiyanlar devşirilmeye başlanmıştır⁶⁵. Müslümanlardan devşirme yapılmamıştır. Ancak Boşnaklar Müslüman olduktan sonra da kendi çocuklarının devşirilmeye devam edilmesi için talepte bulunmuşlar ve bu talepleri kabul edilmiştir. Bosna ve Hersek ve Kilis (Klis) kadılarına hitaben yazılan 13 Safer 973 (9 Eylül 1565) tarihli sünnetli oğlanların devşirilmesine engel olunmamasına ilişkin mühimme kaydı şöyledir: *“Bugüne kadar acemi oğlanı olarak sünnetli olanlar da alındığı halde, acemi oğlanı toplamak için o bölgede bulunan yayabaşına sünnetli oğlan alma hususunda kendileri tarafından engel çıkarıldığı bildirildiğinden, sünnetli oğlanlar yerli ise veya acemi oğlanı seçilmemek için sonradan sünnet olmuş değillerse bu gibilerin acemi oğlanı olarak seçilmelerine herhangi bir engel çıkarılmaması.”*⁶⁶. Potur oğullarından, yani Bosnalılardan Saray-ı Âmir'e ve Has Bahçe'ye veya Enderûn-u Hümâyûn'a ve Bostancı Ocağı'na devşirme alınması Fatih Sultan Mehmed devrine kadar uzanmaktadır⁶⁷.

Devşirilecek çocukta bulunmaması gereken özelliklerin bu derece fazla olması, devşirme işinin ne kadar titizce yürütüldüğünü ve devşirilecek kişinin nasıl özenle seçildiğini göstermektedir. Devşirilecek kişinin fiziksel ve zihinsel olarak mükemmel bir durumda olması aranmıştır. Ayrıca “devşirme” işleminin amacı-

⁶³ Yılmaz (2015), s. 924-925.

⁶⁴ Akgündüz (2008), s. 102.

⁶⁵ Özcan, s. 255; Demir, s. 22.

⁶⁶ Yıldırım, Hacı Osman/Atık, Vahdettin/Cebecioğlu, Murat/Demirbaş, Uğurhan/Karazeybek, Mustafa/Safi, Muhammed/Serin, Mustafa/Uslu, Osman/Yekeler, Numan/Yıldırım, Zahit (1994) 5 Numaralı Mühimme Defteri (973 / 1565–1566), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s. 41, Hüküm No: 220.

⁶⁷ Koyuncu, Aşkın (2015) “Devşirme Tarihine Bir Derkenar: Bosna'nın İslamlaşması Ve Osmanlı Terminolojisinde Potur ve Potur Oğulları Terimlerinin Anlamı”: Koç, Yunus/Küçük, Serhat (Editörler), Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Bahaeddin Yediylıdız'a Armağan, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 219. Koyuncu'ya göre, Bosnalıların gönüllü oldukları veya topluca İslam'ı kabul ettikleri için çocuklarının devşirilmesine izin verilmesi onlara verilmiş bir ayrıcalık ya da mükâfat şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü 1469 tarihli Bosna Sancağı icmal tahrir defterinde Bosna'da yalnızca 332 hane Müslüman nüfus kaydedilmiştir. Dolayısıyla fetihle birlikte toplu Müslümanlığa geçiş yaşanmadığı gibi, Sultanla Bosnalılar arasında da bu yönde bir anlaşma yapılmamıştır. Nitekim Fatih devri Kanunnamelerinde de Bosnalı Müslüman çocuklarının devşirilmesi hakkında bir kanun yoktur. bkz. s. 220-221.

nın hâsıl olması düşüncesi ile çocuğun eğitime müsait biri olması üzerinde önemle durulmuştur. Bu şekilde dikkat ve özen göstererek seçilen çocukların kul olduktan sonra hangi hak ve yükümlülüklerle sahip olduklarını incelemek gerekmektedir.

VI. KUL OLAN KİŞİLERİN HAKLARI VE YÜKÜMLÜKLERİ

Osmanlı toplumu belirttiğimiz üzere yönetici sınıfı ve reaya olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Yönetici sınıf seyfiye, kalemiye, ilmiye ve saray hizmetlileri olmak üzere dört gruptan oluşmuştur. Reaya ise yönetici sınıfın dışında kalan halktır. Osmanlı Devleti'nin yapısından dolayı halkın içerisinde hem Müslüman hem de gayrimüslim kimseler bulunmuştur. Halktan kimselerden olan gayrimüslim çocuklar kul sistemi aracılığı ile yönetici sınıfa geçebilmişlerdir. Devşirilen çocuklar devletin çeşitli kademelerinde çalışma imkânına ulaşmışlardır. Devşirme kökenli kullar saraya alınarak ayrıcalıklı muamele görmüş ve en önemli mevkilere gelmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmet ile beraber 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahları icra gücünün kullanımını yalnız kullarına vermeye başlamıştır. İstanbul'un fetihinden 19. yüzyıla kadar bazı istisnalar dışında vezir-i azamlar kul menşeli kişilerden seçilmiştir⁶⁸. Hatta belli bir zaman sonra ulema, vezir-i azamlığı yalnızca padişah kullarına mahsus bir makam saymıştır⁶⁹. Fatih Sultan, sadrazamları kullarından seçtiği gibi, idarenin her kademesinde de özellikle kullarını kullanmıştır. Böylece valiler, tımarlı sipahiler, vergi tahsildarları ve padişah yasağını uygulamaya yetkili kimseler kullardan seçilmiştir⁷⁰. Bosnalı fakir bir aile çocuğu olan Varvarî Ali'nin kul sistemi sayesinde çobanlıktan valiliğe, daha sonra ise paşalığa yükselmesi, bu duruma güzel bir örnektir⁷¹.

Kulların yönetici sınıfında olmaları, onlara başka hak ve yetkiler de getirmiştir. Birçok imtiyaza sahip olmuşlardır. Bunların başında reayanın verdiği çoğu vergiden muaf olma gelmektedir. Yine önemli mevkilerdeki kullara "has" adı altında geliri oldukça fazla olan tımar toprakları verilmiştir⁷².

Bunların dışında, Kanuni Sultan Süleyman devrinde yürürlüğe konan 932/1525 tarihli Bozok Sancağı Kanunnamesi'nin 37. maddesindeki hüküm şu

⁶⁸ **Avcı, Mustafa** (2017) Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 6. Baskı, Konya, As Atlas Akademi, s. 117.

⁶⁹ **İnalçık**, s. 206.

⁷⁰ **İnalçık**, s. 118.

⁷¹ Varvarî Ali Paşa, otobiyografisini ele aldığı *Mâkâlat-ı Varvarî* adlı 175 beyitlik mesnevisinde 43 yıllık yaşamını kaleme almıştır. Söz konusu eserin analizi için bkz. **Gökalp, Haluk** (2006) "Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asillığe: Varvarî Ali Paşa ve Mâkâlat-ı Varvarî", İlmî Araştırmalar, S: 22, s. 111-134.

⁷² **Cin/Akyılmaz**, s. 525-526.

şekildedir: “Kulluğa buyurulmuş sipahiye ra‘iyyet el kaldırmaya, eğer kaldırırsa on altın alma.”⁷³. Kulluğa seçilmiş olan siphahilere el kaldırmak özel olarak cezalandırılmış; böylece onların ayrıcalıklı bir konumlarının olduğu hüküm altına alınmıştır.

Kulların sahip olduğu hak ve yetkiler babadan oğula geçmemiştir. Avrupa’da olduğu gibi irsi bir aristokrasi söz konusu olmamıştır. Tımar dağıtımı da irsi değildir; sistem böyle bir gelişmenin olmaması için merkezi bürokrasi tarafından sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmuştur⁷⁴. Bu bağlamda kullara hak ve yetkilerin yanında, birtakım yükümlülükler ve kısıtlamalar getirilmiştir.

Kulların ilk ve en temel yükümlülükleri, devlete ve padişaha sadık olmalarıdır. Kul statüsünde onların yüksek konum ve zenginliğe ulaşmaları, ancak devlete ve padişaha sıkı sıkıya bağlılıkları ile söz konusu olmuştur. Bu bağlılık hem merkez hem de taşra teşkilatında söz konusu olmuştur. Çünkü taşradaki beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer yöneticileri de bizzat Osmanlı padişahı tarafından atanmıştır⁷⁵. Bu kapsamda kulların mirasçısı devlet olmuş ve uygulamada devlet hazinesi kulların mallarına el koymuş; yani müsadere edebilmiştir. Üstelik müsadere yalnızca bir ceza olarak uygulanmamış; kul olan üst düzey devlet adamları öldükten sonra feraiz hükümlerine göre terekeleri mirasçılarına paylaştırılmadan doğrudan beytülmal aktarılmıştır⁷⁶. Yani kulların miras hakkı olmamıştır. Kulların mal güvenliği olmadığı gibi, can güvenliği de olmamıştır. Padişah kullarını cezalandırabilmiş; hatta onlar hakkında yargılama yapmadan re’sen yaptığı soruşturma ile idam kararı verebilmiştir. Padişah hükümde yalnız kalmamak için fetvaya da dayanabilmiştir; bu durumda fetvaya münhasır bir yargılamanın olduğu söylenebilir⁷⁷. Bazen ise padişah en ufak bir soruşturma yapmaksızın siyaseten katl kararı verebilmiştir⁷⁸.

Ayrıca şunu belirtmek lazım; kul olan kimseler yönetici sınıfın her kademesine ulaşabilseler de ilmiye sınıfına dâhil olamamışlardır. Ulemaya yalnızca Türk ve Müslüman olan kimseler alınmıştır. Bunun dışında ulema, diğer yönetici

⁷³ Akgündüz (1993), s. 229.

⁷⁴ İnalçık, s. 214.

⁷⁵ Akyılmaz (1999), s. 126.

⁷⁶ Cin/Akyılmaz, s. 128. Yönetici sınıf açısından müsadere uygulaması ve bu konudaki arşiv belgesi örneği için bkz. Akyılmaz, Gül (2010) “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıfı Açısından Müsadere Uygulaması”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Atilla Özer’ Armağan, C:12, S: 1-2, s. 391-417.

⁷⁷ Mumcu, s. 90.

⁷⁸ Mumcu, s. 92. İkinci’ye göre kullar üstün meziyetleri ve biraz da şansları ile önemli statülere gelmişlerdir. Bu kapsamda “nimet, külfet karşılığdır!” düsturu benimsenmiştir. Padişahın sonra gelen kişi olan vezir-i azamlar bile en ufak hatalarından dolayı siyaseten katl gibi ağır yaptırımlara uğrayabilmişlerdir. bkz. İkinci, s. 258.

sınıfına dâhil olan kimselere göre daha avantajlı bir konuma sahip olmuştur⁷⁹. Askeri sınıftaki kulların aksine, ulemanın padişaha karşı can ve mal güvenliği büyük ölçüde korunmuştur.

Anlaşıldığı üzere kullar birçok hak ve yetkiye sahip olmuşlar; çok önemli makam ve mevkilere ulaşabilmişlerdir. Ancak kulların bu hak ve fırsatların yanında bazı yükümlülükleri olmuş ve onlar birtakım kısıtlamalara tabi tutulmuşlardır. İşte kul olma sürecinin ve onlara getirilen kısıtlamaların şer'i hukuka uygun olup olmadığı konusu incelenmesi gereken önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

VII. KUL SİSTEMİNİN İSLAM HUKUKUNA AYKIRI OLUP OLMADIĞI MESELESİ

Kul sisteminin İslam hukukuna aykırı olup olmadığı oldukça tartışmalı bir meseledir. Öyle ki konunun farklı açılardan incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda mesele zimmilik ve kölelik statüleri bakımından ayrı ayrı tahlil ve tenkit edilmeye çalışılacaktır.

A. ZİMMET ANLAŞMASI AÇISINDAN

Zimmet kelimesi “*ahd*” ve “*eman*” anlamlarına gelirken; zimmet akdi de gayrimüslimlerin ebedi olarak Müslümanların zimmetinde, yani ahd ve emanında kalması ve Darü'l-İslam'da sürekli oturma hakkına sahip olması şeklinde tanımlanmıştır⁸⁰. İslam devletinin egemenliğini ve otoritesini tanıyan gayrimüslimler, zimmi statüsüne sahiptirler ve imparatorluğun dışında yaşayan ya da diğer gayrimüslimlerden farklı şekilde muamele görürler. Zimmiler ve devlet arasında bir anlaşma söz konusudur. Zimmet anlaşması denilen bu akde göre zimmilerin canı ve malı İslam devleti tarafından korunur; zimmiler ise bunun karşılığı olarak devlete vergi verir ve İslam hukuku hükümlerine tabi olur. Osmanlı Devleti'nde zimmilerin verdiği vergiler, haraç ve cizyedir. Haraç, toprak ve ürün üzerinden alınan bir vergi iken; cizye, zimmilerin askerlik yapmamaları karşılık verdikleri bedeldir.

Birçok yazara göre kul sistemi zimmet anlaşmasına aykırıdır⁸¹. Bunun nedeni, zimmet anlaşması ile devlet tarafın zimmilerin can ve mal güvenliği garanti altına alınması gerekirken bizzat devlet tarafından bunun ihlal edilmesidir. Kul sistemi ile bir İslam devleti olan Osmanlı, zimmilerin can ve mallarını, din ve vicdan özgürlüklerini korumamıştır. Öyle ki küçük yaşta çocuklar ailelerinden

⁷⁹ Evrensel/Mix, s. 13.

⁸⁰ Kenanoğlu, M. Macit (2017), Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek, 4. Baskı, İstanbul, Klasik, s. 33.

⁸¹ Palmer, J. A. B. (1953) “The Origins of the Janissaries”, John Rylands Library Bulletin 35, N: 2, pp. 464 vd.; Cin/Akyılmaz, s. 131; Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 208.

koparılmış ve özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Daha sonra dinleri değiştirilmiş, malları müsadere edilebilmiş ve öldürülebilmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı ulul'emrinin İslam hukukunun bir müessesesi olan zimmet anlaşmasına aykırı olarak bir örfi hukuk düzenlemesi ile kul sistemini ortaya koyduğu ileri sürülmektedir.

Karşı görüşteki bazı yazarlara göre ise kul olan kimselere hiçbir zaman gerçek anlamda zimmi statüsü verilmemiştir; bu nedenle İslam hukukuna aykırı bir uygulama söz konusu değildir⁸². Onlara göre, Osmanlılar devşirme usulünü Şafii Mezhebinde yer alan bir görüşe göre gerçekleştirmişlerdir. Bu görüş, İslamiyet'in doğuşundan sonra bir semavi dine girenleri zimmet ehli sayılmamakta, dolayısıyla onların çocuklarının da devşirme olarak alınması zimmet anlaşmasına aykırı olarak görmemektedir. Sırp, Bulgarlar, Hırvatlar, Rumlar, Arnavutlar ve Ruslar İslamiyet'in ortaya çıkmasından sonra Hristiyanlığı kabul ettikleri için zimmet ehli kabul edilmemiştir. Yahudi, Rum ve Ermeniler ise İslamiyet'in doğuşundan önce Yahudi ve Hristiyan oldukları için zimmet ehli sayılmışlardır. Ancak bu görüşü zayıf ve geçersiz kılan durum, Yahudi, Rum ve Ermenilerin de kul olarak yetiştirilmeleridir. Yine de Yahudilerin savaş için uygun olmadıkları yahut Çingenelerin güvenilmez oldukları düşünceleri ile daha az tercih edildiklerini ifade etmek gerekir⁸³.

Bazı yazarlara göre ise zimmilerin devşirmeleri, cizyenin alınmaması ile açıklanabilecek ve İslam hukukuna uygun bir durumdur. Bu görüşe göre, zimmiler cizyeyi, yani askerlik yapmadıkları için ödemek zorunda oldukları vergiyi, devşirilip askeri-idari kadroya dâhil olarak aynı şekilde ödemektedirler⁸⁴. Çünkü İslam devletinin ihtiyaç duyduğu zamanlarda zimmilerden cizye almaktan vazgeçip onların fiilen asker olarak hizmet etmelerini istemesi de meşru kabul edilmektedir. Bu konuda İslam devletinin ihtiyaca göre bir takdir hakkının bulunduğu söylenebilir. Buna göre Osmanlı Devleti'ndeki devşirme uygulamasını zimmilerden istenen mecburi askerlik hizmeti olarak yorumlamak mümkündür. Devşirme olarak fiilen hizmet edenlerden cizye alınmaması da bu yorumu güçlendirmektedir. Ancak bu görüşü zayıflatan durum ise, devşirilen kişilerin hepsinin askerlik görevlerinin olmamasıdır. Yönetici sınıfında farklı görevleri olabilen kulların çoğunun askerlikle bir bağlantısı yoktur. Bu nedenle mecburi askerlik hizmetiyle kurulacak alaka da zayıf durmaktadır.

Erdem ise çok daha farklı bir bakış açısı ortaya koyarak devşirme olarak alınan çocukların ebeveynleri ile baştan hiç zimmet anlaşması yapılmadığını, bu nedenle söz konusu aile mensuplarının köle olduklarını savunur. Böylece köle

⁸² **Witteck, Paul** (1955) "Devşirme and Sharia", Bulletin of the School of Oriental and African Studies 17, N: 2, pp. 276 vd.; **Demir**, s. 23-24.

⁸³ **Yılmaz** (2009), s. 121.

⁸⁴ **Yılmaz** (2009), s. 120; **Özcan**, s. 256.

anadan doğan çocuğun da köle olduğunu ve İslam hukukuna aykırı bir durumun var olmadığını savunur⁸⁵. Ancak böyle bir düşünüş, zimmilik müessesini tamamen ortadan kaldırmaya yönelmektedir. Çünkü her gayrimüslim ailenin çocuğunun devşirilebilme ihtimali söz konusudur. Bu durumda bütün gayrimüslimler zimmi değil; esir veya köle kabul edilmiş olacaktır ki, bu da doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Kul sisteminin zimmet anlaşmasıyla çatışmadığını ve İslam hukukuna uygun olduğuna ilişkin getirilen yorumların doğruluğu tartışmalı olduğu gibi, zimmet anlaşmasına uygun olmadığına ilişkin getirilen görüşler de tam isabetli gözükmemektedir. Genellikle kul olan kimselerin can ve mal güvenliğinin sağlanmadığı, bu nedenle zimmet akdinin ihlal edildiği ifade edilmektedir. Hâlbuki devşirilip kul olan çocuklar, artık Müslüman olmaktadır. Bu nedenle artık devşirilen çocuk açısından Müslüman olan bir kimsenin haklarına hanel gelip gelmediği tartışılmalıdır. Zimmet anlaşmasına aykırılık ise kul yapılan çocuğun zimmi anne ve babası bağlamında incelenmelidir. Bu bağlamda “fitrat hadisi” ve Osmanlı’nın Türkleştirme ve İslamlaştırma amacı ile hareket edip etmediği üzerinde durulmalıdır.

1. Osmanlı’nın Politik Bir Amacının Var Olup Olmadığı

İlk olarak kısaca üzerinde durulması gereken mesele, kul sisteminin Osmanlı yürüttüğü bir Türkleştirme ve Müslümanlaştırma siyasetinin olup olmadığıdır. Gibbons’a göre Osmanlı Devleti, devşirme sistemini Türkleştirme ve İslamlaştırma politikalarından dolayı üretmiştir⁸⁶. Yurtseven’e göre ise, İslami terbiye ile devşirilen çocukların yetiştirilmesi, uzun vadede “toplumsal devşirme” harekâtıdır. Bu işlemle, üstü kapalı bir İslamlaştırma ve İslam dinini yayma amacı söz konusudur⁸⁷. Ancak şunu söylemek gerekir, eğer Osmanlı Devleti’nin amacı Türkleştirme ve Müslümanlaştırmak olsa idi; Osmanlı daha kuruluş yıllarından itibaren bu yola başvurabilirdi. Bu nedenle Türkleştirme ve İslamlaştırma iddiasını yerinde kılmayan şey sistemin tamamen zarurettten doğmuş olmasıdır. Öyle ki ne zaman fetret devriyle birlikte asker ihtiyacı zuhur etmiş o zaman böyle bir yola gidilme fikri ortaya atılmıştır. Ayrıca Osmanlı’nın fethettikleri yerleri Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için iskân ve sürgün gibi daha değişik yöntemler uyguladıkları bilinmektedir⁸⁸.

⁸⁵ Erdem, Y. Hakan (2004) Osmanlı’da Köleliğin Sonu 1800-1909, (Çeviren: Tırmakçı, Bahar), 1. Baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi, s. 19-20.

⁸⁶ Özcan, s. 257.

⁸⁷ Yurtseven, s. 1449.

⁸⁸ Özcan, s. 257.

Ayrıca kul olan kimselerin asıllarını unutmadıkları, istedikleri zaman onları bulma imkânına sahip oldukları bilinmektedir. Kullar doğdukları yerleri ve ailelerini bulabilmişler; onlarla bağlarını sürdürebilmişlerdir. Örneğin Sokullu Mehmet Paşa, doğduğu yere özel himaye vermiştir⁸⁹. Bu da kul sistemi ile, Türkleştirme ve Müslümanlaştırma gibi bir politikanın güdülmediğini gösteren delillerden biridir.

Şüphesiz Osmanlı Devleti, devşirme ve kul sistemi ile bir politik amaç gütmüştür. Ancak buradaki ilk hedef, askeri bir ihtiyacı gidermeye yönelmiştir. Fatih'ten sonra ise daha çok merkezileşmeyi sağlamak, tüm güçlerin padişahta toplandığı bir egemenlik anlayışını meydana getirmek için kul sistemine geçilmiştir. Böylece ulema hariç yönetici sınıf, kul olan kimselerden oluşmuş; tek ve bölünmez bir egemenlik padişahın kişiliğinde toplanmıştır. Ancak küçük yaştaki çocukların Müslümanlaştırılmasının İslam hukukuna göre mümkün olup olmadığını değerlendirmek gerekmektedir.

2. “Fitrat Hadisi” Bağlamında

Çocuk yaştaki kimselerin Müslüman yapılması ve daha sonra Türklerin yanında eğitime gönderilmesinin zimmet anlaşmasına aykırı bir durum olmadığına ilişkin getirilen yorum “fitrat hadisi” üzerinden de olmuştur. Söz konusu hadis “*Her doğan, fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsî yapar...*”⁹⁰ şeklindedir. İslam âlimlerine göre “fitrat” ile anlaşılması gereken, Kur’an’da Rum suresinin 30. ayetinde de geçen “hak din” olmalıdır. Yani her çocuk İslam dini üzerine doğar daha sonra anne ve babası onu farklı bir dini seçmeye yönlendirir. Bu açıdan hadis, eğitim ve çevre faktörü ile çocukların hak dinden saptıklarını ortaya koymaktadır⁹¹.

Kişi, içinde bulunduğu toplumun geleneklerine, kültürüne ve dinine göre yetişir. Nitekim hadiste geçen Musevilik, Hıristiyanlık ve Mecûsilik o çağdaki ve coğrafyadaki belli başlı dinleri ifade etmektedir. Hıristiyanlığı benimsemiş olan Roma devleti, Hicaz bölgesine hâkimdi; çağın en büyük devletinden biri olan Sasanî, Mecûsî idi ve Medine’de Müslümanların muhatap olduğu kişiler daha çok Yahudî kabileleriydi⁹². Bu dinlere mensup anne babaya sahip çocuk, o ortamda büyüdüğü için inancı da onlardan etkilenerek değişecektir. Bu bağlamda devşirme sistemi ile özenle seçilen çocuklar anne ve babasından alınarak Türk ailelerinin yanına verilmiştir. Türk’e verilen çocuk Türkçeyi, Türk gelenek ve göreneklerini

⁸⁹ Yılmaz (2009), s. 128.

⁹⁰ Buhârî, Cenâ’iz, 79, 80, 93; Müslim, Kader, 22-25.

⁹¹ Işık, Mustafa (2013) “Fitrat Hadisi’nin Osmanlı’nın Devşirme Sisteminde Hayata Aksedişi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, V: 8/6, s. 324.

⁹² Işık, s. 326.

ve Müslümanlığı öğrenmiştir. Böylece çocuğun çevresi ve çocuğa verilen eğitim, fitratı olan İslam dini üzerine olmuştur. Bu bağlamda Işık'a göre devşirme sistemi, fitrattan uzaklaşma yolunda olan gençleri, eğitim-öğretim, çevre değişikliği ve sosyalizasyon yoluyla fitratın yoluna döndürme çalışmasıdır⁹³.

İslam hukukçuları, iyiyi kötüden ayırt edebilme yetisi olan temyiz gücünün 7 yaşından itibaren kazanılmaya başlandığını kabul ederler. Ergenlik için ise İslam hukukçuları alt ve üst yaş sınırları tespit etmiştir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre kızlarda alt sınır 9 üst sınır 15; erkeklerde alt sınır 12 üst sınır 15 olmuştur. Ebu Hanife'ye göre ise, kızsarsa alt sınır 9 üst sınır 17; erkeklerde alt sınır 12 üst sınır 18'dir. Osmanlı hukukunda uzun yıllar İmameyn'in görüşleri kabul edilmiş ve Mecelle'de de bu görüş yerini almıştır⁹⁴. Devşirmelerin 15. ve 16. yüzyıllarda genellikle 8-18 yaşları arasında toplandığı dikkate alınırsa burada çocukların temyiz kudretine sahip oldukları ortadadır. Ancak ergin olup olmadıkları noktasında net bir şey söylemek mümkün değildir; çünkü İmameyn'in görüşü kabul edildiği için erkekler için erginlik 12-15 yaş arasında gerçekleşmektedir. Ergin olmayanlar için henüz bir dinle yükümlü olmadıklarından dolayı, bu kimselerin anne ve babaları tarafından başka bir din benimsetilmeden önce, hak din olan İslam'ı seçmelerini sağlama gayreti söz konusudur.

Ergin olmayan kimselerin bir dini seçmeden önce Müslümanlaştırıldığı ve hak dini seçtikleri fitrat hadisi bağlamında değerlendirilebilir. Yine ergin olmayan çocukların eda ehliyetine sahip olmadıkları için zimmet anlaşmasının tarafı olmayacağı mantığı ile hareket edilmiş yorumu getirilebilir. Her ne kadar bu tahliller ergin olmayan çocuklar için yapılsa da; 15 yaşından büyük her halükarda ergin olmuş çocuklar için geçerliliği olmayacaktır. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz üzere 17. yüzyıldan sonra daha çok 15 yaşından büyük, yani ergin çocuklar devşirilmiştir. Bu asırlarda Osmanlı Devleti hazır ve acil asker ihtiyacının var olmasından dolayı pragmatik hareket ederek kuralları zorlamıştır diyebiliriz. Ayrıca fitrat hadisinin yine zimmet anlaşması ile çatıştığını da söylememiz gerekir. Çünkü her ne kadar hak din olan İslam devşirilecek çocuklara benimsetilmek istense de, çocuğun anne-babasından koparılması, ebeveynler açısından zimmet anlaşmasına aykırı durmaktadır. Çünkü en az canı ve malı kadar değerli olan çocukları kendilerinden koparılması zimmet anlaşmasına aykırıdır. Kul sistemi ile zimmi ebeveynlerin kendi çocuklarını, kendi kültür ve dinlerine göre yetiştirme hakkı ellerinden alınmaktadır⁹⁵. Yine bu durum zimmilere tanınan eğitim ve öğretim hak-

⁹³ Işık, s. 329.

⁹⁴ Cin/Akılmaz, s. 242.

⁹⁵ Yurtseven, s. 1448.

kının ihlali niteliğinde de durmaktadır. Bu nedenlerle ergin olmayan çocuğun devşirilmesi fitrat hadisi ile açıklanabilse de; zimmet anlaşmasında anne ve babanın korunan değerleri ile çatışmaktadır.

Bir diğer üzerinde durulması gereken husus ise, devşirilecek çocuğun ebeveynlerinin kendi rızaları ve istekleri ile çocuklarını devlete vermeleridir. Kayıtlar incelendiğinde çok sayıda olmasa da, bu türlü taleplerin olduğu görülmektedir. Özellikle bazı kayıtlarda çocuğun “kendi isteğiyle” verildiği ifadesi düşülmüştür⁹⁶. Bu durumda ergin olmayan çocuklar için zimmet anlaşmasına aykırı bir durum olduğu söylenemez. Çünkü anne ve baba kendi rızaları ile çocukları teslim etmektedir. Ebeveynler açısından can ve mal ihlali söz konusu olmaz. Yine çocuk için de henüz bir din seçmediği için İslam hukuku açısından sakınca doğmayacaktır. Ancak ergin olan çocuklar için anne ve baba verse dahi, çocuğun kendi rızasının olup olmadığına bakmak gerekir. Aksi halde din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiği ve zorla ergin kimsenin devşirildiği bu nedenle zimmet anlaşmasına aykırı bir durumun söz konusu olduğu yorumuna gidilebilecektir.

Kul olan kimseler daha sonra ulaştıkları makam ve mevkilerin yanı sıra birtakım yükümlülüklerle tabi tutulmuşlar hatta bazı kısıtlamalara maruz kalmışlardır. İşte kul olan kimselere getirilen kısıtlamaları ise kölelik statüsü bakımından incelemek gerekmektedir.

B. KÖLELİK HUKUKU BAKIMINDAN (KULLARIN STATÜSÜ SORUNU)

İslam hukukunda kölelik müessesesi kabul edilmiştir. Ancak köleliğin kaynağı ikiye indirilmiş ve azat etme yolları arttırılmıştır. İslam hukukuna göre kölelik ancak savaş esirliği ve anadan doğma ile söz konusu olabilmektedir. Köleler efendilerinin emir ve buyruklarına bağlı konumda olmuşlardır. Fiil ehliyetleri de noksan kabul edilmiştir. Bu bağlamda özel hukuk işlemlerinde efendilerinin izni olmadan hareket edememişlerdir. Mesela efendisinin izni olmadan evlenememişler yahut bir mal satın alamamışlardır. Aynı şekilde ceza hukuku bakımından kısıtlamalara tabi tutulmuşlardır. Örneğin şahitlikleri kabul edilmemiştir. Yine hür bir vatandaşın alacağı cezanın genellikle yarısı kölelere verilmiştir. Bunların haricinde köleler satılabilmiş, kiralanabilmiş, rehin edilebilmiştir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere İslam hukukunda köleler, hürler göre ikinci sınıf bir statüde olmuşlardır.

Yabancı literatürde bazı yazarlar, kul sistemini bir tür köle yetiştirme düzeni olarak görmekte; genç-çocuk Hristiyanların bu sistem ile zorla köleleş-

⁹⁶ 1498 tarihli bir Torba Kaydı'nda kendi isteğiyle yazıldığına dair Sokoloviçe köyünden (Bulgaristan) İstoban veled-i Dimitro'ya serh düşüldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu kayıta yalnız bir tane böyle bir serh olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu durum gönüllü katılımların azlığını ortaya koymaktadır bkz. **Beydilli**, s. 452.

tirildiğini kabul etmektedir⁹⁷. Oryantalist bakış açısına sahip olan yazarlar kul sistemini, köleliğin acımasız ve çaresiz bir şekilde dayatılması olarak görmektelerdir⁹⁸. Oryantalistlere göre, Batı’da serbest subay varken, Doğu’da tam tersi köle tabanlı askeri sınıf vardır; bu da Doğu toplumlarının özerk kurumlardan yoksun olduğunu göstermektedir. Bu argüman, literatürdeki “oryantal despot” modelin temelidir. Buna göre Osmanlı toplumu keskin bir ikiliğe sahiptir. Öyle ki uyumlu ve itaatkâr olan reyanın oluşturduğu Osmanlı toplumunun üzerinde padişahın despotik gücü vardır ve bu gücün altında da devşirmenin tartışmasız sadakati yatar. İşte bu iki grubun itaatkâr ve sadık doğasından dolayı Osmanlı toplumunun, Batı’nın kent kültürünün en önemli özelliği olarak kabul edilen özgürlüğe ulaşmadığı ifade edilmektedir⁹⁹.

Bazı Türk yazarlara göre de kullar köle statüsündedir. Çünkü padişah, kulu ve kölesi sayılan devşirmeleri istediği zaman öldürme hakkına sahip olmuştur. Yani kendisine üstün yetkiler verilen bu kulların bir anlamda hiçbir can güvenliği olmamıştır¹⁰⁰. Yine müsadere, bir ceza olmanın ötesinde tüm yönetici sınıfa, yani kullara uygulanan bir sistem olmuştur. Yönetici sınıfa dâhil olanlar, sadece suç işlediklerinde değil; eceliyle öldüklerinde de malları müsadereye tabi tutulmuştur¹⁰¹. Bu nedenlerden dolayı kulların köle olduğu, hiçbir can ve mal güvenliği olmadığı ileri sürülmüştür. Erdem de, bu kişileri köle olarak kabul eder. Çünkü ona göre devşirilen çocukların ebeveynleri ile başta zaten zimmet anlaşması imzalanmamıştır. Bu nedenle devşirmelerin köle anadan doğan köle çocuklar olduğunu kabul eder. Delil olarak ender rastlanan bir durum olduğunu söylediği kulların azat edilmesini göstermekte-

⁹⁷ Pierre, A. Kleff (2018) “A Descant Regarding Devshirme: Slavery in the Ancient World”, s. 1, https://www.academia.edu/37033503/A_Descant_Regarding_Devshirme_%C7%82_Slavery_in_the_Ancient_World, s.e.t. 16.06.2019; Hain, Kathryn (2012) “Devshirme is a Contested Practice”, Utah Historical Review, V:2, s. 166.

⁹⁸ Öyle ki Epirus tarafından yakılan bir şarkı / ağıt örneği dahi verilmektedir:
*“Be damned, Emperor, thrice be damned
 For the evil you have done and the evil you do.
 You catch and shackle the old and the archpriests,
 In order to take the children as janissaries.
 Their parents weep, their sisters and brothers, too
 de.
 And I cry until it pains me;
 As long as I live I shall cry,
 For last year it was my son and this year my brother”*
 Bkz. Pierre, s. 7; Hain, s. 175; Yılmaz (2009), s. 122.

⁹⁹ Yılmaz (2009), s. 119.

¹⁰⁰ Konan, Belkas (2011) “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 15, S: 4, s. 263.

¹⁰¹ Müsadere yöntemi, II. Mahmut zamanında kaldırılmıştır. Vaka-i Hayriye’nin hemen ardından çıkartılan ferman ile vefat eden kim olursa olsun mallarının müsadere edilemeyeceği, daha sonra 1838’de çıkartılan Ceza Kanunu ile memurlarının mallarının keyfi surette müsadere edilemeyeceği, nihayet 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile mahkeme kararı olmaksızın ve ayırım yapılmaksızın kimsenin mallarının müsadere edilemeyeceği kabul edilmiştir. Mumcu, s. 153-155.

dir. II. Murat döneminde istisnai şekilde vasiyet ile yani “tedbir” usulü ile kullarını bağışladığını ifade etmiştir¹⁰².

Bazı Türk yazarlar ise, kulların klasik İslam kölelik anlayışıyla uyuşmadığını ifade etmişlerdir. Çünkü kullar hukuken özgür bireylerdir. Ayrıca kullar hak ve fiil ehliyetlerine de sahiptirler. Köleler gibi kiralanamazlar, satılamazlar, rehnedilmezler. Yine yönetici sınıfta olanların tebaa üzerinde geniş hakları olmuştur. Bununla beraber kul statüsü altında bunların padişaha karşı bağımlılıkları vardır. Padişahın buyurduğu özel hizmetleri yerine getirirler; emirlerine itaat ederler. Yine de Cin/Akyılmaz, kulları padişahın özel kölesi olarak tanımlar; bunun nedeni olarak da kulların can ve mal güvenliklerinin tamamen padişaha ait olmasına bağlar¹⁰³. Mumcu’ya göre de, devlet hizmetinde oldukları süre boyunca kullar, alelade bir köleden farklı bir statüye tabi tutulmuşlardır. Devlet hizmetini yaparken hürlerle eşit seviyede yetkilerle donatılmışlardır. Ancak padişaha karşı hiçbir hakları olmamıştır. Bir “lutf” ile hayatları bağışlanan bu gayrimüslimler, Müslümanlaştırılarak “padişahın kölesi” olmuşlardır. Böylece hem kendi hayatlarını korumuşlar hem de akrabalarının varlıklarını güvence altına almışlardır. Ancak onlar lütuf icabı bağışlanan kölelerdir; padişah istediği zaman onları öldürebilme yetkisine sahip olmuştur¹⁰⁴. Yurtseven de benzer şekilde, kulların İslam hukuku çerçevesinde bir çeşit köle kabul edildiğini ancak esasında İslam hukukundaki kölelerden farklı olduklarını belirtmiştir. Ona göre kullar, hak ve fiil ehliyetine ve geniş yetkilere sahip kişilerdir; ancak yine de padişahın kölesidirler ve hayatları padişahın iki dudağı arasındadır¹⁰⁵. Beydilli ise, Padişah ile kul arasında çok daha yakın ve samimi bir ilişki olduğu üzerinde durur. Padişahın kulları “evlâtları” gibi gördüğünü; kulların da padişahı “babaları” olarak kabul ettiklerini ifade eder. Öyle ki, içlerinden liyakat gösterenlerin hükümdara damat olması aralarındaki bu özel hukuka işaret etmektedir¹⁰⁶. Özcan da, devşirme uygulamasını köle sistemiyle bağdaştırmanın oldukça zor olduğunu belirtmiştir. Ona göre devşirmeler, hür olduklarında tereddüt bulunmayan gayrimüslim tebaanın çocuklarıdır. Yani hür anadan doğan kimselerdir. Bunlara “kul” denilmesinin nedenini padişahın hassa askeri olmalarıyla izah etmek gerektiğini söylemiştir. Hatta bazı eserlerde Osmanlı tebaası olan herkesin “padişahın mutî kulu” olarak nitelendirildiğini ifade etmiştir¹⁰⁷. İncalcık ise, farklı bir bakış açısı getirerek Osmanlı hukukunda kölenin durumunun şer’i hükümlere göre daha iyileştirildiği üzerinde durmaktadır. Devlet hizmetindeki kulların, toplum nezdinde aşağı bir

¹⁰² Erdem, s. 21-22.

¹⁰³ Cin/Akyılmaz, s. 128.

¹⁰⁴ Mumcu, s. 56-57.

¹⁰⁵ Yurtseven, s. 1446.

¹⁰⁶ Beydilli, s. 450.

¹⁰⁷ Özcan, s. 256.

konumda görülmediklerini; hatta bazı hallerde kul sıfatının bir nüfuz ve itibar vesilesi olduğunu ifade etmektedir¹⁰⁸. Yılmaz'a göre ise, "kul" genelde İngilizceye "köle" olarak çevrilmiş olsa da, çok yönlü bir kelimedir. "Kul"un farklı kullanımları söz konusudur. En geniş anlamda kul, Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkestir. Osmanlı tebaasının hepsi padişahın kulu olarak görülür. Dar anlamda kul, köle olsun olmasın sultanın askerleri ya da ona hizmet eden memurlarıdır. Üçüncü ve en dar anlamda kul ise, köle kökenli padişahın hizmetkârları için kullanılmıştır¹⁰⁹. Karamuk da, yabancı literatürde baskın olarak dile getirilen köle tezinin birçok açıdan doğru olmadığını ileri sürmüş; özellikle Papoulia'nın tezine karşı argümanlarını ortaya koyarak kulların kendine özgün bir statülerin olduğunu vurgulamıştır¹¹⁰. Ayrıca bu sistemin önceki herhangi bir sistemle bağının olmadığını, "reayasını düzenli ve kurumlaştırılmış biçimde toplama düşüncesi bile, dolaysız ve kayıtsız şartsız göreneksel kurumlara bağlanamayacak kadar özgündür"¹¹¹ ifadesiyle dile getirmiştir.

Tüm bu yorumlardan yola çıkarak kul sistemine tabi olan kimselerin İslam hukuku anlamında köle olmadıklarını söylemek gerekir. Çünkü en başta İslam hukukuna göre kölelik ancak iki yolla mümkündür; savaş esiri olmak ve köle anadan doğmak. Devşirme kullar, zimmi de olsa, özgür anadan doğdukları için köle kabul edilemezler. Ayrıca bu kimseler devşirilerek Müslüman olmuşlardır. Başlangıçta var olmayan köle statüsü, Müslümanlaştırma yöntemi ile kazanılamaz. Yani bir kimsenin Müslümanlaştırılarak köle olması söz konusu olamaz. Bunun dışında kullar, yüksek mevki ve makamlara, tımar topraklarına ve servetlere sahip olmuşlardır. Bunları da yaşamları boyunca diledikleri gibi tasarruf edebilmişlerdir. Hatta kulların kendi köleleri dahi olabilmıştır¹¹². Bunlar, fiil ehliyeti noksan olan kölelerin ulaşamayacağı ve yapamayacağı eylemlerdir. Ayrıca kulların satılma, kiralanma, rehnedilme gibi bir işleme konu olmasından da söz edilemez. Tüm bunlar göstermektedir ki kullar, klasik İslam hukuku anlamında köle statüsüne sahip değillerdir. Padişahın bir kimseye keyfi bir şekilde ceza verebilmesi, hatta ölmelerine hükmetmesi ise köle dahi olsa mümkün değildir. İslam hukukunda efendiler kölelerini öldürme hakkına sahip değillerdir. Bu açıdan da kulluk durumu kölelik ile bağdaşmaz. Ancak yapılan uygulama İslam hukukuyla da örtüşmez. Çünkü kullar Müslüman ve hür vatandaşlardır; bu nedenle yargılama olmaksızın verilen ölüm cezalarının herhangi bir statü ile izahı pek mümkün gözükmemektedir. Kulların mallarının müsadere edilmesine ilişkin ise, III. Selim'in

¹⁰⁸ İnalçık, s. 215.

¹⁰⁹ Yılmaz (2009), s. 127.

¹¹⁰ Karamuk, Gümeç (1999) "Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C: 16, s. 19-32.

¹¹¹ Karamuk, s. 30.

¹¹² Mumcu, s. 56.

yayınladığı hatt-ı hümayun konu açısından önem arz etmektedir. Söz konusu hatt-ı hümayunda devlet kapısından zengin olan kimselerden ölenlere ait olan malların ne ölenin varislerine ne de sultanın kendisine ait olduğu, bu malların din ve devlet adına sarf edilmek üzere tamamen hazineye alınacağı belirtilmiştir¹¹³. Dolayısıyla burada kulların mülklerinin efendi olarak görülen padişaha ait olmadığı vurgulanmaktadır. Malların padişaha değil, devlete ait olduğu ve devlet için harcanmak istendiği belirtilmektedir. Öyleyse kulların gerçek anlamda köle olmadıklarını; çoğunlukla buldukları konumdan dolayı hürlere göre farklı bazı yükümlülöklere ve kısıtlamalara tabi tutulduklarını söylemek gerekir.

VIII. UYGULAMADA GÖRÜLEN OLUMSUZLUKLAR

Osmanlı Devleti için kul sistemi çok önemli bir kurum olmuştur. Çünkü söz konusu müessese, egemenliğin bölünmezliğinin oluşmasında kilit rol oynamasının yanı sıra, ülke yönetiminde istikrarı getirmiş ve ülke topraklarının genişlemesine büyük katkı sağlamıştır.

Kul sisteminin ne zaman sona erdiğine ilişkin kesin bilgiler olmadığı gibi onunla doğrudan alakalı olan devşirme usulünden de tam olarak hangi tarihlerde vazgeçildiği bilinmemektedir. Bu kapsamda Akgündüz'ün aktardığı bilgiye göre, Yavuz Selim döneminde devşirme kanunu kaldırılmışsa da 16. yüzyılın sonlarında tekrardan yürürlöğe konulmuştur¹¹⁴. Koçu, devşirme kanununun 17. asrın ikinci yarısına kadar yürürlökte kaldığını ifade etmektedir¹¹⁵. Pakalın ise, devşirme uygulamasının 18. yüzyılın ortalarına (1747) kadar devam ettiğini aktarmaktadır¹¹⁶. Bu bağlamda Lewis, 17. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş devşirme sisteminden vazgeçilmesiyle birlikte Avrupa'ya fetihlerin durduğunu ve Osmanlı Devleti'nde gerileme döneminin başladığını belirtmiştir¹¹⁷.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti için son derece önemli bir yere sahip olan kul sisteminin uygulamasında hiçbir sıkıntı ve aksaklığın yaşanmadığını söylemek doğru olmayacaktır. Sistem her ne kadar özenli ve dikkatli bir şekilde yürütölmeye çalışılmışsa da, uygulamada sorunlarla karşılaşıldığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.

¹¹³ Karal, Enver Ziya (1942) Selim III. ün Hatt-ı Humayunları, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 33.

¹¹⁴ Akgündüz (2008), s. 102.

¹¹⁵ Koçu, s. 34.

¹¹⁶ Pakalın, s. 448.

¹¹⁷ Lewis, Bernard (2006) Ortadoğu'da Irk ve Kölelik, (Çeviren: Gürsel, Enver), 1. Baskı, İstanbul, Truva Yayınları, s. 23.

Uygulamada görülen en önemli sorunlardan biri, her gayrimüslim ailenin çocuklarını gönül rızası ile vermedikleri hususunda karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bazen ebeveynler çocuklarını vermemek için vaftiz kayıtlarını tahrip etmiş yahut çocuklarını sünnet ettirip Müslüman gibi göstermiş ya da küçük yaşta evlendirmiştir¹¹⁸. Hatta kimi ebeveynler isyan ederek, devşirme memurlarına saldırmışlardır. Bu hususa ilişkin bir arşiv kaydı şöyledir: “*Acemi oğlanı devşirmekten dönen yeniçerilere saldırdıkları, öteden beri isyan üzere oldukları ve etraftaki diğer köylere zarar verdikleri bildirilen Bezreşte köyü ahalisinin başkalarına ibret olacak şekilde haklarından gelinmesi.*”¹¹⁹. Yine başka bir kayda göre, 1540 yılında Arnavutluk’ta İskenderiye’nin bir köyüne gelen devşirme memurlarına ebeveynler saldırılmışlardır. Benzer şekilde 1558 senesinde İlbasan çevresindeki köylüler, çocukları memurlara vermeyi reddederek, devlete isyan etmişlerdir. Hatta bazı anne babalar devşirilmek üzere İstanbul’a götürülen çocuklarını İstanbul’dan kaçırarak geri almışlardır¹²⁰. Ancak arşiv kaydından da anlaşılacağı üzere, çeşitli yollara başvuran ebeveynlerin en ağır şekilde cezalandırılması istenmiştir.

Yalnızca ebeveynler aracılığıyla değil; devşirilmek üzere götürülen çocukların kendi çabaları ile kaçtıkları arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu duruma ilişkin bir mühimme kaydı ise şöyledir: “*Oğlan devşirmek için görevlendirilen Ferhad Bandırma’ya vardığında, Bandırma, Duduliman, Yeniceköy ve Erdek’in oğlanlarının Mirali ve Marmara adalarına kaçtıkları, Adalar’dan istendiğinde verilmedikleri bildirildiğinden, kaçan oğlanların buldurulması; direnenlerin küreğe konulmaları için isimlerinin bildirilmesi.*”¹²¹. Yine burada da devlet yetkililerince kaçak oğlanların bulunması ve cezalandırılması istenmektedir.

Yalnızca devşirilen taraftan kaynaklı sorunlar çıkmamıştır; aynı zamanda devşirme işlemini yapan memurların da doğurduğu birtakım problemler olmuştur. Devşirme işinde usulsüzlükler yapan ve rüşvet karşılığında kanunun uygun görmediği kişileri veya birinin yerine bir başkasını devşiren memurlar olmuştur. Bu duruma ilişkin bir kayıt şu şekildedir: “*Halktan kanunsuz olarak para aldığı ve devşirdiği çocukları tekrar ailelerine sattığı bildirilen acemi oğlanı devşirmekle görevli olan şahsın teftiş olunup hak sahiplerinin haklarının alınıp sahiplerine verilmesi ve adı geçenin eşyalarının bu iş için mübaşir tayin edilen Ferhad Subaşı marifeti ile aranıp para ve eşya cinsinden ne bulu-*

¹¹⁸ Yılmaz (2009), s. 122.

¹¹⁹ Yıldırım/Atik/Cebecioğlu ve diğerleri (1994), s. 157, Hüküm No: 959.

¹²⁰ Arşiv belgeleri için bkz. Yılmaz (2015), s. 910.

¹²¹ Yıldırım, Hacı Osman/Atik, Vahdettin/Cebecioğlu, Murat/Çağlar, Hasan/Serin, Mustafa/Uslu, Osman/Yekeler, Numan (1998) 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569) Cilt I, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s. 21, Hüküm No: 45.

nursa defter edilip defterin mühürlenerek Ferhad Subaşı'ya teslim edilmesi; ayrıca henüz devşirme yapılmamış yer var ise buraların oğlanlarının da yine Ferhad Subaşı tarafından devşirilmesi."¹²². Yine Trabzon'da sahte ferman ile devşirme yapmaya kalkışan iki kişi elleri kesilmek suretiyle cezalandırılmıştır¹²³. Başka bir kayıta görevini gereği gibi yerine getirmeyen Anadolu Ağası ve İstanbul'a oğlan devşirmeye memur olan Mehmet Ağa, şikâyetler üzerine devşirme hizmetinden alınmıştır¹²⁴.

Uygulamadaki olaylar incelendiğinde hem devşirilen tarafın hem de devşiren tarafın sisteme karşı yaptığı olumsuz eylem ve davranışlarının olduğu görülmektedir. Bu nedenle ne kadar titizlikle yürütülen bir kurum da olsa, kul sisteminin uygulamada aksayan ve sorunlu olan yönleri olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ni diğer Türk devletlerinden farklı kılan en önemli özelliklerinden biri eskiden var olan kurumları veya sistemleri değiştirerek yahut yeni bazı düzenlemeler getirerek başarılı bir şekilde uygulamasıdır. Ayrıca yeni oluşturulan müesseselerle egemenliğin tek elde toplandığı merkeziyetçi yapı da Osmanlı'ya mahsus bir niteliktir. Kul sistemi, Osmanlı Devleti'nin en temel kurumlarından biridir. Öyle ki bu sistem de, eski Türk İslam devletlerinde var olan bir uygulamanın değiştirilmesi veya dönüştürülmesi ile meydana getirilmiştir. Osmanlı, İslam devletlerinde görülen, kölelerin devşirilerek askeri ve idari görevlerde kullanılması geleneğini yenileyerek, bambaşka bir sistem ve düzen ortaya koymuştur. Kul sistemi, Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle söz konusu sistemin Osmanlı Devleti için ehemmiyeti büyüktür.

Kul sistemi, askeri-idari sınıf mensuplarının her kademesinde uygulanan bir müessese olmuştur. Sistem dikkatli ve titiz bir şekilde işletilmiştir. Nitekim devşirilecek çocukların seçiminden eğitime kadar özenli bir süreç izlenmiştir. Sağlıklı, güçlü, kuvvetli, zeki, fiziksel olarak kusursuz çocuklar ve gençler itina ile seçilmiştir. Asker olacak ve sarayda kalacak olanlar ayrı ayrı eğitime tabi tutulmuştur. Seçimine ve yetiştirilmesine bu derece kıymet

¹²² Yıldırım/Atık/Cebecioğlu ve diğerleri (1994), s. 134-135, Hüküm No: 791.

¹²³ Özcan, s. 255.

¹²⁴ "Anadolu ağası olan ... ve ...'da oğlan devşirmeye me'mûr olan Mehmed Ağa'ya hüküm ki: *Hâlâ senin ba'zı şikâyetçilerin gelüp tazallüm eyledikleri ecilden sen hıdmet-i mezbûreden ref' olunup elinde olan emri Ramazan'a teslim itmen emr idüp buyurdum ki: Vardukda emrim üzre oğlan devşirmek için sende olan emri ve yanında ne mîkdâr oğlan var ise müşârin-ileyh Ramazan'a teslim eyleyesin, ta'allüleyyesin dirliğin dahi alınup hakkandan gelünür bilmiş olasin.*" bkz. Aytaç, Reyhan (2014) "66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)" (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 291.

verilen devşirmelere, çok önemli görevler verilmiştir. Kullar, yönetici sınıfında itibarlı mevki ve makamları elde etmişlerdir. Vergiden muaf tutulmuşlar, ticaret yapabilmüşler, mülk edinebilmişler ve tımar sahibi olabilmüşlerdir. Bu servet ve konuları onlara birtakım yükümlülükleri ve kısıtlamaları da getirmiştir. Bu yükümlülüklerin en başında padişaha itaat ve sadakat gelmektedir. Kullar, padişahın tüm emir ve isteklerini yerine getirmekle mükelleftir. Onlara getirilen en büyük kısıtlamalardan biri, herhangi bir suç işlememelerine rağmen sahip oldukları mallarının öldükten sonra müsadere edilmesi olmuştur. Çünkü burada Osmanlı, devlet eliyle zengin olan bu kişilerin mallarının yine devlete kalması gerektiği mantığı ile hareket etmiştir. Bir diğer kısıtlama ise, padişahın kullarına her zaman yargılama yapmaksızın ceza verebilmesi ve hatta onların idamını isteyebilmesidir. Bu kısıtlamalar, kulların can ve mal güvenliğini tehdit eden durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kulların devşirilme süreçleri ve onlara yüklenen sorumluluklar ve getirilen kısıtlamalar, sistemin İslam hukuku ile bağdaşıp bağdaşmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Zimmet anlaşması bakımından getirilen tartışmalar neticesinde şu söylenebilir ki, ergin olmayan çocuklarla zimmet anlaşması yapılmadığından ve bunların o yaşta herhangi bir dini seçme yükümlülükleri olmadığından, onlara hak din olan İslam'ı seçtirmek, İslam hukukuna uygun gözükmemektedir. Ancak burada çocuk açısından zimmet anlaşmasına aykırı bir hal olmasa da, en az canı ve malı kadar değerli olan ebeveynlerinin rızası dışında çocuklarına el konulmasının zimmet anlaşmasına aykırı bir durum olduğunu söylemek gerekir. Yine zimmi anne ve babanın çocuğu üzerinde sahip olduğu eğitim ve öğretim hakkının ihlalinde söz edilebilir. Bu açıdan çocuğun ve ebeveynlerin durumunun İslam hukuku anlamında çatıştığından bahsedilebilir. Ayrıca 15. ve 16. yüzyıllarda genel itibarıyla 8-18 yaş aralığındaki çocuklar devşirilirken; 17. yüzyıldan sonra yaş aralığı 15-20'ye yükselmiştir. Bundan dolayı özellikle 17. yüzyıldan sonra İmameyn'in görüşünü kabul eden Osmanlı hukukuna göre ergin olan gençler devşirilmiştir. Söz konusu yaş aralığındaki gençlerin rızaları olmadan devşirilmeleri, zimmet anlaşması gereği sahip oldukları din ve vicdan özgürlüklerinin ihlal edilmesi anlamını taşıyacaktır.

Kulların "köle" olup olmadıkları konusunda ise, klasik İslam hukuku anlayışı bakımından köle statüsüne girmediklerini açık bir şekilde söylemek gerekir. Çünkü İslam hukukunda köle olma iki durumda gerçekleşir: Savaş esiri olma ve köle anadan doğma. Bu iki hal de, kul oğlanlarında söz konusu değildir. Yine kölelerin efendilerinin izni olmadan evlenemeyeceği, mülk edinemeyeceği, ticaret yapamayacağı bilinmektedir. Kullar bu işlemlerin hepsini herhangi bir izne tabi olmadan yapabilmüş; hatta kendilerine köle bile tutabil-

mişlerdir. Ayrıca kölelerin satılması, kiralanması, rehnedilmesi gibi bir hukuki işleme konu olması durumu, kullar açısından söz konusu değildir. Kölelerin bulunduğu ikinci sınıf statü kullarda olmamış; tam tersine kullar ulaşılmak istenen yüksek bir statüye sahip olmuşlardır. Ancak kulların padişahın sözü ile yargılanmadan cezalandırılabilmesi ve öldükten sonra mallarının müsadere edilebilmesi, onların statülerini olumsuz yönde etkileyen durumlardandır. Yine uygulamada görülen kulların azat edilmesi hususu tartışmalı niteliktedir. Elbette bu uygulamaların sıklığının ne olduğu, her dönemde görülüp görülmediği çok geniş bir arşiv incelenmesine bağlıdır. Verilen örnekler her durumda uygulandığı anlamına gelmeyecektir. Tüm bunlar kulların köle olmadığını ancak hür olan kimselere göre bazı kısıtlamalara tabi olduğunu göstermektedir. Bu nedenlerle kulların ara bir forma veya kendine has bir statüye sahip oldukları söylenebilir.

Ayrıca kul sisteminin uygulamada hiçbir aksaklık olmadan işlediğini söylemek doğru değildir. Çünkü uygulamada, bazı ailelerin çocuklarını devşirme memurlarına vermemek için sünnet ettirme, evlendirme yahut isyan çıkarma gibi türlü yollara başvurdukları görülmektedir. Yine devşirmek için seçilen çocukların sürüden kaçmaları ya da kaçmaya teşebbüs etmeleri de uygulamada karşılaşılan durumlardandır. Bazen çocuklarını vermeyen aileler cezalandırılırken; kimi zaman da usulsüzlük yapan devşirme memurlarına yaptırımlar uygulanmıştır.

Devletler, gerek çalışan insan ihtiyacını karşılamak gerekse devlet işleyişini sağlayabilmek için, kendi tecrübelerinden yola çıkarak ve günün şartlarını göz önünde bulundurarak çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Bu kapsamda kul sistemi, Osmanlı Devleti'nin insanı eğitime ve devlet hizmetine kazandırma, en önemli ve temel müesseselerinden biri olmuştur. Kul sisteminde olduğu gibi, günümüzde de zeki, çalışkan, disiplinli gençlerin iyi bir eğitim ile kamu hizmetlerinde çalışmalarının önünün açılması önemlidir. Kul sistemine benzer biçimde bugün de kamuda çalışacak personel seçiminde her zaman titiz ve dikkatli bir yol izlenmeli; ancak günün koşullarına uygun, hukuk sınırları içinde ve hak ihlallerinin en aza indirildiği usullerin belirlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Refik** (1335/1919) “Eski Osmanlı Askerliği: On birinci Asr-ı Hicrîde Devşirme Usûlü”, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, C: 1, S: 2, s. 46-48, http://isamveri.org/pdfsom/D00852/1335_2/1335_2_REFIKA.pdf, s.e.t. 01.03.2019.
- Akgündüz, Ahmed** (1990) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 2. Kitap II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, Fey Vakfı.
- Akgündüz, Ahmed** (1992) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 4. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri I. Kısım Merkezî ve Umumî Kanunnâmeler, İstanbul, Fey Vakfı.
- Akgündüz, Ahmed** (1993) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri (II), İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, Ahmed** (1994) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 8/I. Kitap III. Murad Devri Kanunnâmeleri 8/II. Kitap III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, Ahmed** (2006) Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri / 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, Ahmed** (2008) Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Yönetimi, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Akyılmaz, Bahtiyar** (1999) “Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 4, s. 127-156.
- Akyılmaz, Gül** (2010) “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıfı Açısından Müsadere Uygulaması”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Atilla Özer’ Armağan, C:12, S: 1-2, s. 391-417.
- Avcı, Mustafa** (2017) Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 6. Baskı, Konya, As Atlas Akademi.
- Aytaç, Reyhan** (2014) “66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)” (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Beydilli, Kemal** (2013) “Yeniçeri”, TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 43, İstanbul, TDV Yayınları, s. 450-462.
- Cin, Halil/Akyılmaz, Gül** (2014) Türk Hukuk Tarihi, 5. Baskı, Konya, Sayram Basım Yayım.
- Demir, Abdullah** (2017) “Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C: 1, S: 1, s. 19-27.
- Doğan, D. Mehmet** (2008) Büyük Türkçe Sözlük, 20. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları.
- Ekinci, Ekrem Buğra** (2017) Osmanlı Hukuku (Adalet ve Mülk), 5. Baskı, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi.
- Erdem, Y. Hakan** (2004) Osmanlı’da Köleliğin Sonu 1800-1909, (Çeviren: Tırnakçı, Bahar), 1. Baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Evrensel, Y. A./Mix, T.** (2017) “An Institutional Approach to the Decline of the Ottoman Empire”, Cogent Economics & Finance, V: 5, I: 1, pp. 1-16.

- Gökalp, Haluk** (2006) “Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asillige: Varvarî Ali Paşa ve Mâkâlat-ı Varvarî”, İlmî Araştırmalar, S: 22, s. 111-134.
- Hain, Kathryn** (2012) “Devshirme is a Contested Practice”, Utah Historical Review, V:2, pp. 165-176.
- Hathaway, Jane** (2005) Beshir Agha: Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem, London, Oneworld Publications.
- Işık, Mustafa** (2013) “Fıtrat Hadisi’nin Osmanlı’nın Devşirme Sisteminde Hayata Aksedişi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, V: 8/6, pp. 309-332.
- İnalçık, Halil** (2017) Devlet-î ‘Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, 60. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kafadar, Cemal** (2010) İki Cihan Âresinde, (Çeviren: Çıkn, Ceren) 1. Baskı, Ankara, Birleşik Yayınevi.
- Karal, Enver Ziya** (1942) Selim III. ün Hatt-ı Humayunları, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karamuk, Gümeç** (1999) “Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C: 16, s. 19-32.
- Kenanoğlu, M. Macit** (2017) Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek, 4. Baskı, İstanbul, Klasik.
- Koçu, Reşad Ekrem** (2004) Yeniçeriler, 3. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.
- Konan, Belkıs** (2011) “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 15, S: 4, s. 253-288.
- Koyuncu, Aşkın** (2015) “Devşirme Tarihine Bir Derkenar: Bosna’nın İslamlaşması Ve Osmanlı Terminolojisinde Potur ve Potur Oğulları Terimlerinin Anlamı”: Koç, Yunus/Küçük, Serhat (Editörler), Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Bahaeddin Yedi yıldız’a Armağan, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 213-259.
- Lewis, Bernard** (2006) Ortadoğu’da İrk ve Kölelik, (Çeviren: Gürsel, Enver), 1. Baskı, İstanbul, Truva Yayınları).
- Mumcu, Ahmet** (2017) Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, 4. Baskı, Ankara, Phoenix.
- Özcan, Abdülkadir** (1994) “Devşirme”, TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 9, İstanbul, TDV Yayınları, s. 254-257.
- Pakalın, Mehmet Zeki** (1993) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt I, 1. Baskı, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Palmer, J. A. B.** (1953) “The Origins of the Janissaries”, John Rylands Library Bulletin 35, N: 2, pp. 448-481.
- Pierre, A. Kleff** (2018) “A Descant Regarding Devshirme: Slavery in the Ancient World”, https://www.academia.edu/37033503/A_Descant_Regarding_Devshirme_%C7%82_Slavery_in_the_Ancient_World, s.e.t. 16.06.2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı** (1984) Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I, Ankara, TTK Yayınları.

- Üçok, Coşkun/Mumcu, Ahmet/Bozkurt, Gülnihal** (2015) *Türk Hukuk Tarihi*, 17. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Witteck, Paul** (1955) "Devshirme and Sharia", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 17, N: 2, pp. 271-278.
- Yaşar, Yücel** (1974) "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, C: 38, S: 152, s. 657-708.
- Yıldırım, Hacı Osman/Atik, Vahdettin/Cebecioğlu, Murat/Çağlar, Hasan/Serin, Mustafa/Uslu, Osman/Yekeler, Numan** (1998) *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569) Cilt I*, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Yıldırım, Hacı Osman/Atik, Vahdettin/Cebecioğlu, Murat/ Demirbaş, Uğurhan/Karazeybek, Mustafa/Safi, Muhammed/Serin, Mustafa/Uslu, Osman/Yekeler, Numan/Yıldırım, Zahit** (1994) *5 Numaralı Mühimme Defteri (973 / 1565-1566)*, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Yılmaz, Gülay** (2009) "Becoming A Devşirme: The Training of Conscripted Children in the Ottoman Empire": Campbell, Gwyn/Miers, Suzanne/Miller, Joseph C. (Editors), *Children in Slavery Through the Ages*, Ohio, Ohio University Press, pp. 119-135.
- Yılmaz, Gülay** (2015) "The Devshirme System And The Levied Children Of Bursa İn 1603-4 A.D.", *Bellekten*, C: 79, S: 286, s. 901-931.
- Yurtseven, Yılmaz** (2008) "Osmanlı Kul Sistemi ve Veziriazam": Koçhisarlıoğlu, Cengiz/Tanrıverdi, Süha/Sargın, Fügen/Küçükgüngör, Erkan/Şenocak, Zarife/Demir, Mehmet (Yayın Kurulu), Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan, 1. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, s. 1439-1456.